

İNSAN HAKLARI ORTAK PLATFORMU

**Türkiye'nin
Uluslararası
İnsan Hakları
Sözleşmelerine
Koyduğu
Çekinceler**

Zeynep Elibol
Koç Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I. Çekinceler Rejiminin Hukuki Çerçevesi

II. Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler

A. İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Alanındaki Sözleşmelerin Türkiye Bakımından Statüsü

B. Türkiye'nin Temel İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler

1. *Tipoloji*

2. *Türkiye'nin çekince ve beyanları ile bunlara yapılan itirazlar*

3. *İnsan hakları sözleşme denetim organları belgelerinde Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler*

C. Değerlendirme

III. EPİ Süreci ve Türkiye

A. Ülke Raporu

B. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan derleme

C. Menfaat Sahiplerinin bildirimlerinin özeti

D. EPİ Çalışma Grubu Raporu

IV. EPİ Işığında Türkiye'nin Sözleşmelere Koyduğu Çekinceler

A. Çekinceler Bakımından Türkiye'ye Verilen Tavsiyeler

B. Çekincelerle İlgili Tespit ve Tavsiyeler Bakımından Türkiye'nin Duruşu

C. Tavsiyelerin Uygulanması ve İkinci Döngü

D. EPİ süreci bakımından değerlendirme

KAYNAKÇA

GİRİŞ

Bu raporun amacı, Türkiye'nin temel insan haklarına koyduğu çekinceleri¹ incelemek ve bu doğrultuda önümüzdeki Evrensel Periyodik İnceleme (EPI) döngüsünde kaldırılmaları bakımından sunulacak önerilere ışık tutmaktır. Raporunda, öncelikle, çekinceler rejimiyle ilgili genel çerçeve çizilecek, daha sonra Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler ele alınacaktır. Bu bölümde, devletlerin çekincelere yaptıkları itirazların yanı sıra, insan hakları sözleşmelerinin denetim organları tarafından oluşturulan belgeler raporun sonunda yapılacak değerlendirmelere temel oluşturacaktır. Türkiye'nin çekinceleri incelendikten sonra ise, EPI süreci boyunca ortaya konan ve Türkiye'yi ilgilendiren belgeler ile bir önceki EPI döngüsünde insan hakları sözleşmelerine konan çekinceler bakımından verilen tavsiyeler belirtilecek, Türkiye'nin EPI bağlamında mercek altına alınan çekincelerini kaldırılması doğrultusunda birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır. Türkiye'nin kaldırılması tavsiye edilen çekinceleri kaldırmamasına karşı iç hukukta başvurulabilecek kanun yolları ise raporun kapsamının dışındadır.

---

¹ Bu rapor, yalnızca Türkiye tarafından çekince (*reservation*) adıyla sunulan bildirimleri değil, beyan (*declaration*) olarak sunulduğu halde içeriği bakımından çekince teşkil eden tüm bildirimleri (*disguised reservation*) içermektedir.

I. Çekinceler Rejiminin Hukuki Çerçevesi

Bu bölümde, doktrinel tartışmalara değinilmeden, çekincelerin kaldırılmasına ilişkin gerekçeleri daha rahat kavrayabilmek için, konu hakkındaki hukuki çerçeve ortaya konacaktır.

Çekinceler rejimine ilişkin uluslararası alanda ortaya konan ve günümüzde örf ve adet hukuku niteliği kazanmış hukuk metni, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'dir.² Çekincelere ilişkin düzenleme ise, Sözleşme'nin 19-23. maddelerinde yer almaktadır.³ Bu maddelerde, sırasıyla, çekincelerin ileri sürülmesi, çekincelerin kabulü ve çekincelere itiraz, çekincelerin ve çekincelere yapılan itirazların hukuki etkisi, çekincelerin ve çekincelere yapılan itirazların geri alınması ve çekincelerle ilgili usul başlıkları altında konuyla ilgili düzenlemeler öngörülmektedir. Çekince teriminin anlamı ise, Sözleşme'nin Giriş kısmında, 'Terimlerin Kullanılması' başlığı altında yer almaktadır. Madde 2(d) uyarınca çekince, "nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin, devletin bir antlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken veya antlaşmaya katılırken, bazı antlaşma hükümlerinin hukuki etkisini kendisi bakımından ihraç etmek veya değiştirmek için yaptığı tek taraflı bir beyan" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, çekinceleri düzenleyen 21(1)(a)'da, "... çekince ileri süren devletin diğer tarafla ilişkilerinde, çekincenin ilgili olduğu antlaşma hükümlerini çekince ölçüsünde değiştirir,.." ifadesi yer almaktadır. Bu ifadelerin, devletlerin uygulaması ve doktrinde kabul gören görüş ışığında, bir çekincenin niteliği itibariyle, belirli bir antlaşma hükmünü çekince koyan devlet bakımından değiştirme, etkilerini azaltma veya ortadan kaldırma amacını güttüğü tartışma götürmemektedir. Bu amaca yönelik bir devlet beyanı, ismi ne olursa olsun, çekince addedilecektir. Başka bir deyişle, bir devlet, sözleşme hükümlerini kendisi bakımından değiştirme maksadıyla ortaya koyduğu bir beyana çekince dışında bir isim vererek bu rejimin kendisine uygulanmasından kaçınamayacaktır.⁴

Yukarıda yer alan hukuki çerçevenin, bir sözleşmenin çekincelere ayrıca yasak koymasına veya çekince konmasını kısıtlamasına halel getirmediği de belirtilmelidir.⁵ Örneğin, aşağıda ele alınacak temel insan hakları sözleşmelerinden, Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin (IAOKS) 20. maddesinde, hangi çekincelerin konmasına izin verilmeyeceği açıkça düzenlenmektedir. Buna göre, bu çekinceler, "sözleşmenin konusu ve amacıyla bağdaşmayan", ve "sözleşme tarafından kurulmasına cevaz verilmiş olan herhangi bir organın işleyişini engelleme etkisini doğuran" çekinceler olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, aynı madde uyarınca, "taraf devletlerin en az üçte ikisi itirazda

---

² Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olmaması, bu belgenin uluslararası örf ve adet hukuku haline gelmiş olması sebebiyle, onun Türkiye bakımından bağlayıcılığına halel getirmemektedir. Sözleşmenin Türkçe tercümesi için, bkz. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Mayıs 1969, BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf.

³ Çekinceler rejimine ilişkin aynı düzenleme, Devletler ile Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütler arasındaki sözleşmeleri düzenleyen, 21 Mart 1986 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 19-23. maddelerinde de yer almaktadır.

⁴ Bkz. dn. 1'de yapılan açıklamalar.

⁵ Bu serbesti 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 19. Maddesinin metninde de açıkça yer almaktadır.

bulunduğu takdirde, söz konusu çekincenin Sözleşme ile bağdaşmaz ya da engelleyici nitelikte olduğu kabul edilecektir.”⁶

1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ardından, bu düzenlemeye açıklık getirmek ve uygulamada tartışmalar yaratan çeşitli boşlukları doldurmak üzere, Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) tarafından birçok çalışma yapılmıştır. Çekinceler rejimi üzerine yazılmış olan ikincil kaynakların en önemli ve kapsamlıları arasında ise UHK Özel Raportörü *Alain Pellet* tarafından hazırlanan raporlar ve UHK tarafından çıkarılan İlkeler⁷ yer almaktadır.⁸ Bu İlkeler'e göre, 1969 Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi'nde öngörülen çekinceler rejiminin bir devlete uygulanabilmesi için, öncelikle koyduğu çekincenin Sözleşme'nin 19. maddesinde yer alan koşullara uygun olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, çekince konan bir sözleşmede özel bir düzenleme bulunmayan durumlarda, eğer bir çekince, söz konusu sözleşmenin konu ve amacıyla⁹ bağdaşmıyor ise, hukuki statüsü, kesin hükümsüzlük olacaktır (*null an void*).¹⁰ Bu hükümsüzlük tespiti ise, söz konusu çekinceyi diğer devletlerin itirazlarından bağımsız bir biçimde geçersiz kılması bakımından önemlidir. Geçersiz (*invalid*) bir çekince ortaya koyan devletin çekince koyduğu sözleşme bakımından hukuki statüsü ise, bu devletin niyetine bakılarak ortaya çıkarılacaktır: çekince koyan devlet çekincesinden faydalanmadığı takdirde söz konusu sözleşmeye taraf olmama niyetinde midir, yoksa, sözleşmeye çekinceye faydalanmayarak, tüm hükümleri kendisi bakımından geçerli olacak biçimde taraf olma niyetinde midir? İlkelerin bu konuda bir karine ortaya koyması ise son derece önemlidir: Geçersiz çekinceye aksine bir niyet öngörülmedikçe veya başka bir şekilde bu niyetin var olduğu sabit olmadıkça, geçersiz çekinceyi koyan devletin sözleşmeye bu çekinceye faydalanmaksızın taraf olduğu düşünülecektir (*severability*). Eğer devletin niyeti bu değilse, bunu açık biçimde beyan etmesi gerekmektedir.¹¹ Bunun yanında diğer önemli bir nokta da, insan hakları sözleşmesi denetim organlarının bu yöndeki görüşüne atfedilen önemdir. Buna göre, bir sözleşmeye konan çekincenin geçersiz olduğunu ve çekince koyan devletin söz konusu çekince olmaksızın sözleşmeyle bağlanacağını ortaya koyan bir sözleşme denetim organının bu görüşüne karşı devlet, niyetinin aksi yönde olduğunu bildirmek durumundadır. Bu açık beyan olmaksızın, yine söz konusu devletin niyetine dair bir karine mevcut olacaktır.¹²

---

⁶ Bu raporda, temel insan hakları sözleşmeleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin metni ile, bu sözleşmelere konan çekincelere ilişkin orijinal metinlerin çevirileri, Prof. Dr. Mehmet Semih Gemalmaz'ın kaleme aldığı *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Belgeleri* kitabından alınmıştır.

⁷ Bkz. Report of the International Law Commission, A/66/10/Add.1, 26 April-3 June and 4 July-12 August, General Assembly Official Records, sixty-sixth session, supplement no. 10, 2011; Guide to Practice on Reservations to Treaties, Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, A/66/10, *Yearbook of the International Law Commission*, vol. II, Part Two, 2011.

⁸ Bkz. Report of the International Law Commission, A/66/10/Add.1, 26 April-3 June and 4 July-12 August, General Assembly Official Records, sixty-sixth session, supplement no. 10, 2011; Guide to Practice on Reservations to Treaties, Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, A/66/10, *Yearbook of the International Law Commission*, vol. II, Part Two, 2011.

⁹ 1969 Viyana Konvansiyonu'nda yer alan, konu ve amaca uygunluk kriterinin temeli Uluslararası Adalet Divanı'nın 1951 tarihli *Soykırım Sözleşmesine Çekinceler* adlı kararına dayanmaktadır.

¹⁰ Ibid., Guideline 4.5.1.

¹¹ Ibid., Guideline 4.5.3.1 ve 4.5.3.2.

¹² Ibid., Guideline 4.5.3.4.

Uluslararası Hukuk Komisyonu İlkeleri'nin çıkışından da önce, İnsan Hakları denetim organlarının çekincelerin izin verilmezliğine (*impermissibility*) karar verme konusundaki yetkisi ile konu ve amaç testini geçemeyen çekincelerden faydalanmaksızın sözleşmeye taraf olma, İnsan Hakları Komitesi'nin 24 No'lu Genel Yorumu'nda da vurgulanmıştır.¹³ Bir Sözleşme'ye konan çekincenin, sözleşmenin öngördüğü şartları karşılamaması, örneğin çok genel olması ve çekincenin dayandığı iç hukuk hükümlerine açık biçimde yer vermemesi gibi durumlarda geçersiz oluşu, çekince koyan devletin ise çekinceden faydalanmaksızın sözleşmeye taraf olacağı, ilk olarak İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi tarafından, *Belilos v. İsviçre*¹⁴ davasında karara bağlanmış, çekinceden faydalanmaksızın sözleşmeye taraf olmaya devam etme durumu, *Loizidou*¹⁵ davasında tekrar edilmiştir.

Çekinceler rejimi bakımından Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından öngörülen İlkeler ile İnsan Hakları Komitesi 24. No.lu Genel Yorumu ve ilgili İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararları da Türkiye'nin koyduğu çekincelerin yorumlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

---

¹³ *General Comment No. 24: Issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant*, CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 6, 11.04.1994, para. 18. İnsan Hakları Sözleşmeleri'nin konacak çekinceler bakımından arz ettiği özelliklerin (kişilere haklar bahşetmesi, kural olarak mütekabiliyet kuralının geçerli olmaması gibi) belirtilmesi ve devlet itirazının olup olmamasının çekincenin konu ve amaca uygunluğu bakımından bir anlam ifade etmemesine ilişkin, bkz. *Ibid*, para. 17.

¹⁴ *Belilos v. İsviçre*, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, 10328/83, 29.04.1988 para. 60.

¹⁵ *Loizidou v. Türkiye*, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, 23 Mart 1995, 40/1993/435/514 (Türkiye'nin ön itirazları), para. 90-98. Davada, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 25 ve m. 46 bağlamında ortaya koyduğu coğrafi kısıtlama beyanları geçersiz olarak nitelendirilmiş ve Türkiye'nin söz konusu beyanlardan faydalanamayacağı belirtilmiştir.

II. Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler

A. İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Alanındaki Sözleşmelerin Türkiye Bakımından Statüsü

Türkiye'nin çeşitli sözleşmeler bakımından bağtlanma durumunu aktarmadan önce, kendine has bir yapısı ve özellikleri olan EPİ mekanizmasının inceleme sırasında hangi kaynakları temel aldığını belirtmekte fayda vardır. EPİ mekanizması işletilirken, bir devletin insan hakları durumunun tespitinde yalnızca taraf olduğu sözleşmeler dikkate alınmaz; insan hakları ile ilgili kaynaklara bütüncül bir biçimde dayanılır. Bu kaynaklar, BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bir devletin taraf olduğu insan hakları belgeleri, devletler tarafından yapılan, İnsan Hakları Konseyi üyeliği seçimlerine aday gösterme sırasındakiler de dahil olmak üzere, vaat ve taahhütlerdir. Bunların yanı sıra, insan hakları hukuku ile insancıl hukuk arasındaki sıkı bağlantı göz önünde bulundurulduğunda, insancıl hukuk kurallarının da dikkate alınacağı ayrıca belirtilmektedir.¹⁶

Türkiye, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk alanında gerek evrensel gerekse bölgesel kapsamlı sözleşme ve protokollerin birçoğuna taraf durumdadır; temel hak ve özgürlüklere ilişkin ikiz sözleşmeler, ırk ayrımcılığı karşıtı ve azınlık haklarını koruyucu sözleşmeler, kadın hakları sözleşmeleri, kölelik ve kölelik benzeri uygulamalara ilişkin sözleşmeler, işkence, onur kırıcı muamele ve kaybolmalara ilişkin sözleşmeler, çocuk hakları sözleşmeleri, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin sözleşmeler, çalışma ve zorla çalıştırmaya ilişkin sözleşmeler, eğitim hakkıyla ilgili sözleşmeler, mültecilere ve ilticaya ilişkin sözleşmeler, uyruklu ve vatansızlığı içeren sözleşmeler, uluslararası suçların cezalandırılmasına ilişkin sözleşmeler, silahlı çatışma hukukuna ilişkin sözleşmeler, terörizme ilişkin sözleşmeler, silahsızlanmaya ilişkin sözleşmeler, BM personeline ilişkin sözleşmeler ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri olarak sınıflandırıldığında¹⁷ sayılabilecek toplam doksan dört sözleşme ve protokolün¹⁸ yetmiş tanesine Türkiye taraf durumdadır.¹⁹ Türkiye, bu sözleşme ve protokollerden on yedi

¹⁶ Bkz. Human Rights Council, 5/1, Institution-building of the United Nations Human Rights Council, Annex, para. 2, 18.06.2007.

¹⁷ Burada sıralanan sözleşme türleri, Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Kütüphanesi tarafından yapılan sınıflandırmaya silahlarla ilgili sözleşmeler sınıflandırması katılarak oluşturulmuştur. Bu sıralama, sözleşmeleri normatif olarak kategorize etme değil, genel bir bakış sunma amacı taşımaktadır. Ancak burada yer alan birçok bilgi güncel değildir; sözleşmelerde ve statülerinde çeşitli eksiklik ve hatalar bulunmaktadır. Bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/research/ratification-turkey.html>. Silahlarla ilgili sözleşmeler için bkz. Turkey, International Treaties Adherence, Rule of Law in Armed Conflicts Project, http://www.geneva-academy.ch/RULAC/international_treaties.php?id_state=226.

¹⁸ Bkz. Tablo 1'de yer alan sözleşmeler. Burada yer alan tablo, Minnesota Üniversitesi tarafından yapılan tablonun yanı sıra, şu kaynaklardan faydalanılarak yapılmıştır: UN Treaty Collection, Multilateral Treaties Deposited with the Secretary General, UNODA Disarmament Treaties Database, <http://disarmament.un.org/treaties/>; ILO NORMLEX, Ratifications for Turkey, http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102893; <https://treaties.un.org/pages/ParticipationStatus.aspx>; CoE, Complete list of the CoE treaties, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=ENG>.

¹⁹ Kalan yirmi iki sözleşmeden dokuzu Türkiye tarafından imzalanmış, ancak onaylanmamıştır. Bu sözleşmelerden bir tanesi ise daha yürürlüğe girmemiştir. Bu sözleşme, Kapsamlı Nükleer Test Yasası Sözleşmesi'dir (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty),

tanesine çekince koymuştur.²⁰ Raporunda kaldırılması önerilen çekince ve beyanlar bakımından ise, yukarıda sözü edilen İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan derlemede yer alan temel insan hakları sözleşmeleri esas alınmıştır.

B. Türkiye'nin Temel İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler

1. Tipoloji

Aşağıda tek tek yazılacak olan çekinceler, altı farklı kategoriye ayrılabilir. Bunlar: (1) normatif nitelikteki beyan ve çekinceler, (2) sözleşme hükümlerinin diplomatik ilişkilerin kurulduğu devletlere uygulanması beyanı, (3) coğrafi uygulamayı devlet ülkesi ile sınırlı tutma beyanı, (4) zaman bakımından uygulama kısıtı, (5) kişi bakımından uygulamayı Türkiye'nin yargı yetkisine tabii kişilerle sınırlı tutma beyanı, (6) uyuşmazlık çözümü maddesini dışlayan çekinceler.

Burada sunulan kategoriler çekince ve beyanların içeriğine ilişkindir. Raporun kalan kısmında çekinceler ele alınırken, diğer devletlerce fazla genel buldukları için itiraz edilen çekinceler, insan hakları denetleme organları tarafından sözleşmenin konu ve amacına aykırı bulunan çekinceler şeklinde farklı nitelermeler de yapılacaktır.

2. Türkiye'nin çekince ve beyanları ile bunlara yapılan itirazlar

Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS):

Türkiye bu Sözleşme'ye 16 Eylül 2002'de taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından iki beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır.

Birinci Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder." (Tipoloji:2)

İkinci Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırları itibarıyla onaylanmış bulunduğunu beyan eder." (Tipoloji:3)

Çekince: "Türkiye Cumhuriyeti, kendisini işbu Sözleşme'nin 22. Maddesi ile bağlı saymamaktadır. Sözleşmenin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilebilmesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin açık muvafakatinin sağlanması gerekmektedir." (Tipoloji: 6)

*İtirazlar:*²¹

- İsveç, Türkiye'nin ilk beyanının bir çekince olduğunu, Sözleşme'nin konu ve amacına aykırı olduğunu belirtmekte, bunu yaparken aynı zamanda Sözleşme'nin izin verilmeyecek çekincelere ilişkin 20. maddesine gönderme yapmaktadır. İsveç,

²⁰ Ekte verilen Tablo 1'e göre çekince sayısı belirtilirken, Türkiye'nin yaptığı nitelme esas alınmış, içerik analizine dayalı değerlendirme ve itirazlar dikkate alınmamıştır.

²¹ Burada devletlerin yaptıkları itirazların sonunda, iki devlet arasında yapılan itiraz sonrası ilgili Sözleşme'nin hukuki durumu ayrıca belirtilmemişse, söz konusu itirazın Sözleşme'nin taraflar arasında yürürlüğe girmesine engel oluşturmayacağı beyanının yapıldığı çıkarılmalıdır. Raporunda yalnızca, bazı devletlerin, Türkiye'nin çekinceden faydalanmaksızın sözleşmeye taraf olduğunun belirtilmesi vurgulanmıştır.

Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olurken, söz konusu çekince den faydalanamayacağını da ayrıca belirtmektedir.

- Birleşik Krallık da, aynı şekilde, ilk beyanın bir çekince olduğunu belirtmektedir.
- Kıbrıs da Birleşik Krallık ile aynı itirazda bulunmaktadır.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS):

Türkiye bu Sözleşme'ye 23 Eylül 2003'te taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından üç beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır.

Birinci Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini, BM Yasası (Şartı) (özellikle 1. ve 2. maddeler) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini beyan eder." (Tipoloji:1)

İkinci Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder." (Tipoloji:2)

Üçüncü Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırları itibarıyla onaylanmış bulunduğunu beyan eder." (Tipoloji:3)

Çekince: "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar." (Tipoloji: 1)

İtirazlar:

- Kıbrıs, Türkiye'nin ikinci beyanının bir çekince olduğunu, söz konusu çekincenin Türkiye'nin Sözleşme ile üstlendiği yükümlülüğün hangi taraf devletler bakımından olduğunu belirsiz hale getirdiğini ve Türkiye'nin Sözleşmenin konusu ve amacı açısından taahhüdünü şüpheli duruma soktuğunu belirtmektedir.
- Finlandiya, Sözleşme'nin 27. Maddesinde yer alan azınlık haklarının önemine dikkat çekmekte, Türkiye'nin bu bağlamda koyduğu çekincenin çok genel olduğunu, çekincenin kapsamını netleştirmedikini belirtmektedir. Finlandiya ayrıca, Türkiye'nin Sözleşme'de tanınmış olan azınlık haklarının uygulanmasını temin edeceğine, söz konusu çekinceyi geri çekmek üzere, mevzuatını Sözleşme ile uyumlu hale getireceğine inandığını da belirtmektedir.
- Almanya, Türkiye'nin gerek ikinci ve üçüncü beyanına, gerekse çekincesine itiraz etmektedir. Burada, antlaşmaların konusu ve amacına saygı göstermenin ve uygulamanın önemine gönderme yapan Almanya, konan çekinceyi, Sözleşme (27. madde) ile güvence altına alınan hakların, çekincenin hükümlerinde ve kurallarında belirtilmemiş olan bütün azınlıklara da tanınacağı anlamına geldiği şeklinde yorumladığını bildirmektedir.
- Yunanistan, Kıbrıs gibi, ikinci ve üçüncü beyanın bir çekince olduğunu belirtmesinin yanı sıra, ikinci beyanın insan hakları sözleşmeleri bağlamında devletler arasında karşılıklılık (mütekabiliyet) kuralının geçerli olmadığı ilkesiyle bağdaşmadığını, bundan dolayı, Sözleşme'nin konu ve amacına aykırı olduğunu belirtmektedir. Yunanistan'a göre, üçüncü beyan da sözleşmenin konu ve amacına aykırıdır; zira bir taraf devlet,

kendi ülkesi sınırları içinde bulunmasa bile, o devletin iktidarına ya da etkili kontrolüne tabi herhangi bir kişinin sözleşmesel haklarına saygı göstermek ve bunları güvence altına almak zorundadır. Ayrıca bu beyan, Sözleşme'nin 2. maddesinin ilk fıkrasının lafzı ve ruhuyla çelişmektedir. Yunanistan iki taraf arasında Sözleşme'nin Türkiye söz konusu çekinceye faydalanmaksızın yürürlüğe girdiğini de beyan etmektedir.

- Portekiz, Türkiye'nin koyduğu çekinceye itiraz ederken, bir devletin kendi ulusal mevzuatını ileri sürerek bir uluslararası sözleşmeden doğan sorumluluklarını kısıtlamaya çalışmasının, sözleşmenin konu ve amacına olan bağlılığını şüpheli duruma getireceğini vurgulamakta, ayrıca uluslararası hukukun temeline zarar verebileceği uyarısında bulunmaktadır. Ayrıca, Almanya gibi, antlaşmaların konusu ve amacına saygı göstermenin ve uygulamanın önemine gönderme yapmaktadır.
- İsveç, yukarıda yer alan diğer devletler gibi, Türkiye'nin ikinci ve üçüncü beyanlarına Sözleşme'nin konu ve amacına saygı bağlamında itiraz ederken, Türkiye'nin çekincesinin de Sözleşme'nin konu ve amacına bağlılık konusundaki niyetini ciddi anlamda şüpheyi düşürdüğünü belirtmekte, azınlık haklarının kimleri kapsayacağına ilişkin objektif ölçütlere gönderme yapması bakımından İnsan Hakları Komitesi'nin 23 No'lu Genel Yorumu'na atıfta bulunmaktadır.²² İsveç de, iki taraf arasında Sözleşme'nin Türkiye söz konusu çekinceye faydalanmaksızın yürürlüğe girdiğini beyan etmektedir.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Seçmeli Protokolü (MSHS/SP-1):

Türkiye bu Protokol'e 24 Kasım 2006'da taraf olmuştur ve Protokol bakımından iki beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır.

Birinci Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye ilişkin üç beyanın ve Sözleşmeye koyduğu çekincenin bu Seçmeli Protokol için de geçerli olduğunu beyan eder." (Tipoloji: 1, 2 ve 3)

İkinci Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti, Protokol'ün birinci maddesini, Komite'ye, Sözleşme'de yer alan haklardan herhangi birinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu iddia eden, Türkiye Cumhuriyeti'nin yargı yetkisine bağlı bireylerin şikayetlerini alma ve inceleme yetkisi verdiği şeklinde yorumlar." (Tipoloji: 5)

Çekince: "Türkiye Cumhuriyeti, Protokol'ün 5(2)(a) maddesine, Komite'nin yetkisinin:

- a) bireyler tarafından iletilen şikayete konu sorunun, başka bir uluslararası çözüm veya soruşturma usulü tarafından, zaten incelenmiş veya incelenmekte olduğu durumlara ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı,
- b) Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından yürürlüğe girdiği tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları içerisinde meydana gelebilecek fiiller, ihmaller, gelişmeler veya olaylardan kaynaklanan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimleri veya

---

²² 23 no.lu Genel Yorum uyarınca, bir azınlığın var olup olmadığı, Devlet tarafından verilecek bir karara bağlı değildir. Bu varlığın (veya yokluğun) objektif ölçütlere göre tespit edilmesi gerekmektedir. Bkz. İnsan Hakları Komitesi'nin 23 no.lu Genel Yorumu: Azınlık Hakları (Art. 27), CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 5, 04.08.1994.

Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından yürürlüğe girdiği tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları içerisinde meydana gelebilecek fiiller, ihmaller, gelişmeler veya olaylara ilişkin bir karardan kaynaklanan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimleri ile sınırlı olduğu, (Tipoloji: 3 ve 4)

- c) Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. Maddesinin ihlal edildiği iddiasını taşıyan şikayetlerde, söz konusu Sözleşme'de garanti altına alınan haklar dışındaki haklara atıf yapılan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı,

Yönünde çekince koyar.”

Öncelikle, Seçmeli Protokol'e konan çekince ve beyanlara hiçbir devlet tarafından itiraz edilmediği belirtilmelidir. Bu durum, İnsan Hakları Komitesi'nin 106. oturumunda ele alınan Türkiye tarafından, 2927. toplantı sırasında da dile getirilmiştir.²³

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin çekincesinin a ve c şıkları bakımından bir tipoloji atfı yapılmadığı belirtilmelidir. Son şık bakımından bir noktanın altı çizilmelidir: Çekincede yer alan 26. madde, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'nin ayrımcılık yasağına ilişkin hükmüdür ve bu yasağın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesinden farklı olarak, Sözleşme'de düzenlenen haklar çerçevesinde ihlal edilebilecek bir ayrımcılık yasağına değil, genel bir ayrımcılık yasağı normuna işaret etmektedir. Bu bakımdan, Türkiye'nin koyduğu çekince, Protokol'de öngörülen şikayet başvurusu bakımından hakların içeriğini sınırlamaktadır. Bu da, 1. kategoriye dahil edilecek normatif bir çekince addedilebilir.²⁴

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS):

Türkiye bu Sözleşme'ye 23 Eylül 2003'te taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından üç beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır.

Birinci Beyan: “Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini, BM Yasası (Şartı) (özellikle 1. ve 2. maddeler) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini beyan eder.” (Tipoloji:1)

İkinci Beyan: “Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder.” (Tipoloji:2)

Üçüncü Beyan: “Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırları itibarıyla onaylanmış bulunduğunu beyan eder.” (Tipoloji:3)

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 13. maddesinin 3. ve 4. Fıkraları hükümlerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. Maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar.” (Tipoloji: 1)

İtirazlar:

²³ Human Rights Committee, *Summary record of the 2927th meeting*, CCPR/C/SR.2927, para. 37, 24.10.2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/466/70/PDF/G1246670.pdf?OpenElement>.

Burada İşcan, Protokol'e konan çekince ve beyanların uluslararası hukuka uygunluğunu desteklemek için, hiçbir devlet tarafından söz konusu çekince ve beyanlara itiraz edilmediğini belirtmiştir.

²⁴ Aşağıda bu konuya ayrıca değinilmektedir. Bkz. sf. 22'de MSHS/SP-1 bakımından İnsan Hakları Komitesi, 2927. toplantısında yapılan eleştiriler.

- Kıbrıs, Türkiye'nin ikinci ve üçüncü beyanlarının çekince teşkil ettiğini, Sözleşme yükümlülüklerini hangi devletler bakımından üstlendiğini belirsizleştirdiğini ve Türkiye'nin Sözleşme konu ve amacı bakımından bağlanma niyetini şüpheli hale getirdiğini belirtmektedir.
- Finlandiya, yukarıda yapılan çekince itirazlarıyla aynı dili kullanarak, burada öngörülen çekince bakımından Anayasa'nın belli maddelerine gönderme yapmanın fazla genel olduğunu ve çekincenin içeriğini belirsizleştirdiğini belirtmekte, diğer normatif çekincelere yaptığı itirazdaki gibi, Türkiye'nin Sözleşme'de tanınmış olan hakların uygulanmasını temin edeceğine, söz konusu çekinceyi geri çekmek üzere, mevzuatını Sözleşme ile uyumlu hale getireceğine inandığını belirtmektedir.
- Almanya, Türkiye'nin ikinci ve üçüncü beyanları ile çekincesine itiraz ederken, yukarıda da belirtildiği gibi, sözleşmelerin konu ve amacına saygıyı vurgulamakta, söz konusu çekincenin, ilgili madde hükmünde güvence altına alınan özgürlüklerin özünü koruyacak şekilde yorumlanıp uygulanacağı şeklinde anlaşıldığını belirtmektedir.
- Yunanistan, Türkiye'nin ikinci ve üçüncü beyanının çekince teşkil ettiğini, Sözleşme'nin konu ve amacına aykırı olduğunu, yukarıda yer alan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşmeye konan beyanlara yaptığı itirazlar ile aynı doğrultuda ve gerekçelendirmelerle belirtmekte, Sözleşme'nin taraflar arasında, Türkiye koyduğu çekinceye faydalanmaksızın yürürlükte olduğunu belirtmektedir.
- Portekiz, Türkiye'nin Sözleşme'ye koyduğu çekinceye, konu ve amaca saygı vurgusu yaparak, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme bakımından yaptığı itirazla aynı dili kullanarak itiraz etmektedir.
- İsveç, Türkiye'nin ikinci beyanına ve çekincesine, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme bakımından yaptığı itirazla aynı dili kullanarak itiraz etmektedir. Ayrıca, Sözleşme'nin taraflar arasında, Türkiye koyduğu çekinceye faydalanmaksızın yürürlükte olduğunu belirtmektedir.

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKAOKS):

Türkiye bu Sözleşme'ye 20 Aralık 1985'te taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından tek bir çekincesi bulunmaktadır.²⁵

Çekince: "Sözleşme madde 29 fıkra 2 hükmü uyarınca Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kendisini bu maddenin 1. paragrafı hükmüyle bağlı addetmediğini beyan eder." (Tipoloji: 6)
Sözleşme'ye konan bu çekinceye devlet itirazı bulunmamaktadır.

İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme (İKS):

Türkiye bu Sözleşme'ye 2 Ağustos 1988'de taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından aynı konudaki iki beyanattan oluşan bir beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır.

Beyan: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sözleşmenin 21. madde 1. fıkrası uyarınca, bir taraf devletçe diğer bir taraf devletin bu Sözleşmeye göre yükümlülüklerini yerine getirmediği

²⁵ Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihinde, Sözleşme'nin 15. ve 16. maddeleri bakımından koyduğu çekinceleri geri çekmiş, ayrıca 29 Ocak 2008'de, Sözleşme'nin 9. Maddesinin birinci fıkrasına ilişkin beyanını da geri çekmiştir.

konusunda yapılacak şikayetleri kabul etmek ve incelemek için İşkencenin Önlenmesi Komitesinin yetkisini tanıdığını beyan eder.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sözleşmenin 22. madde 1. fıkrası uyarınca, ihlalden mağdur olduğunu iddia eden, kendi yargısına tabi kişilerden gelen veya onlar adına yapılan şikayetleri kabul etmek ve incelemek için, İşkenceyi Önleme Komitesinin yetkisini tanıdığını beyan eder.”

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sözleşmenin 30. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, aynı maddenin 1. fıkrası ile kendisini bağlı addetmediğini beyan eder.” (Tipoloji: 6)

Yukarıda yer alan beyan, İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin yargı yetkisinin kabulüne ilişkindir. Sözleşme'ye konan çekinceye ise devlet itirazı bulunmamaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS):

Türkiye bu Sözleşme'ye 4 Nisan 1995'te taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından bir çekincesi bulunmaktadır.

Çekince: “Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

Sözleşme'ye konan çekinceye ise devlet itirazı bulunmamaktadır. Bu durum ise, yukarıda yer alan sözleşmelere konan çekincelerden bazılarına, fazla genel olma gibi nedenleri içeren itirazların yapılmış olması ile çelişmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin, Çocukların Silahlı Çatışmalarda Yer Alması Hakkında Seçmeli Protokolü (Silahlı Çatışmada Çocuk Protokolü):

Türkiye bu Protokol'e 4 Mayıs 2004'te taraf olmuştur ve Protokol bakımından üç beyanı bulunmaktadır.

Birinci Beyan: “Türkiye Cumhuriyeti işbu Seçmeli Protokol'ün hükümlerini yalnızca tanıdığı ve diplomatik ilişkiler kurduğu devletlere karşı uygulayacağını beyan eder.”

(Tipoloji: 2)

İkinci Beyan:

“ 1. Türkiye Cumhuriyeti, Seçmeli Protokol'ün 3. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, Türk mevzuatına göre askerliğin zorunlu olduğunu, ancak Türk vatandaşlarının kanunen rüştünü ispat etmeden zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmadığını, Türk Askerlik Kanunu'na göre, askerlik hizmetinin 20 yaşına girilen yılın 1 Ocak tarihinde başladığını, seferberlik ve olağanüstü hallerde ise yükümlülerin 19 yaşında askere alınabildiğini beyan eder.

Türkiye'de gönüllü askerlik uygulaması yoktur.

Bununla beraber, Askerlik Kanunu'nun 11. Maddesi, sadece deniz ve jandarma sınıfları ile 'gedikli küçük zabıtlık' için asgari 18 yaştan itibaren gönüllü askere alınmayı öngörmektedir. Ancak, Seçmeli Protokol'ün getirdiği yaş düzenlemesine uygun olan bu madde uygulanmamaktadır.

Seçmeli Protokol'ün 3. maddesinin 5. fıkrası ile Protokol kapsamı dışında tutulan askeri okul öğrencileri de zorunlu askerlik uygulaması çerçevesinde yer almamaktadır. Bu öğrenciler, Türk mevzuatı uyarınca 'asker' tanımı ve 'askeri hizmet' yükümlülüğü dışında tutulmuştur.

2. Askeri liselere ve astsubay hazırlama okullarına kabul ise gönüllülük esasına, giriş sınavında başarıya ve veli ve yasal vasilerin muvafakatına bağlıdır. İlköğretimini tamamlamış, asgari 15 yaşında bu okullara gönüllü olarak kabul edilen öğrenciler, okul ile ilişkilerini istedikleri zaman kesebilirler.”

Üçüncü Beyan: “Türkiye Cumhuriyeti, Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek İhtiyari Protokol’ün 3. maddesinin 5. fıkrası ile ilgili olarak, bu fıkrada zikredilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşme’nin 29. maddesine yönelik çekincesinin tüm geçerliliğini koruduğunu beyan eder.”

İtiraz:

- Kıbrıs, Türkiye’nin birinci beyanının bir çekince teşkil ettiğini belirtmekte ve diğer Sözleşmeler bakımından konan bu beyana itiraz ettiği şekliyle, söz konusu çekincenin Sözleşme’nin konu ve amacına aykırılığını vurgulamaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin, Çocukların Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi Hakkında Seçmeli Protokolü (Çocuk Satışı Protokolü):

Türkiye bu Protokol’e 19 Ağustos 2002’de taraf olmuştur ve Protokol bakımından bir beyanı bulunmaktadır.

Beyan: “Türkiye Cumhuriyeti işbu Seçmeli Protokol’ün hükümlerini yalnızca tanıdığı ve diplomatik ilişkiler kurduğu devletlere karşı uygulayacağını beyan eder.” (Tipoloji: 2)

İtirazlar:

- İsveç, bu beyanın bir çekince teşkil ettiğini belirtmekte, 1969 Viyana Sözleşmesi’ne gönderme yaparak, Protokol’ün konu ve amacına uygun olmadığını beyan etmekte ve söz konusu Protokol’ün iki taraf arasında Türkiye çekincesinden faydalanmaksızın yürürlüğe girdiğini bildirmektedir.
- Yunanistan, İsveç gibi, söz konusu beyanın bir çekince olduğunu belirtmekte ve yine İsveç gibi konu ve amaca aykırılık vurgusu yapmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin, Muhaberat Usulü Hakkında Seçmeli Protokolü (ÇHS Muhaberat Usulü Protokolü):

Türkiye, bu Seçmeli Protokolü 24 Eylül 2012 yılında imzalamış, ancak daha onaylamamıştır. Türkiye imza sırasında, diğer Protokollere konan beyan ve çekincelerin bu Protokol bakımından da geçerli olduğunu belirtmiştir.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (Göçmen İşçiler Sözleşmesi):

Türkiye bu Sözleşme’ye 27 Eylül 2004’te taraf olmuştur ve Sözleşme bakımından dört beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır.

Birinci Beyan: -Sözleşmenin 15. maddesine ilişkin- Yabancıların Türkiye’de gayrimenkul edinmeleri hakkında yasalarda öngörülen kısıtlamalar geçerliliğini koruyacaktır. (Tipoloji: 1)

İkinci Beyan: 45. Maddenin 2., 3. ve 4. fıkraları Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ilgili yasalara göre uygulanacaktır. (Tipoloji: 1)

Üçüncü Beyan: 46. Madde Türkiye’de halen yürürlükte bulunan ulusal gümrük mevzuatının hükümlerine göre uygulanacaktır. (Tipoloji: 1)

Dördüncü Beyan: -Sözleşmenin 76. ve 77. maddelerine ilişkin- Türkiye, Sözleşmenin uygulanmasının denetlenmesi amacıyla oluşturulacak olan "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin yetkisini ileri bir zamanda tanıyacaktır.

Çekince: -Sözleşmenin 40. maddesine ilişkin- Türkiye'de 2821 sayılı Sendikalar Yasasının 5. maddesi sendika kurucusu olma şartları arasında Türk vatandaşlığına sahip olma koşulunu öngörmektedir. Göçmen işçilerin ve aile fertlerinin istihdam edildikleri devlette sendika kurma hakları Türkiye yasaları açısından geçerli olamayacağından bu maddeye çekince konulacaktır. (Tipoloji: 1)

Yukarıda yer alan beyanların ve çekincelerin hiçbirisi devletlerin itirazına konu olmamıştır. Bu konuda da, itirazda bulunulan çeşitli çekinceler ve beyanlar dikkate alındığında, itiraz eden devletler bakımından bir çelişki ve eksiklik göze çarpmaktadır.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü (Mülteci Protokolü):

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (Mülteci Sözleşmesi) ve Protokol, rapor bakımından incelenmesi öngörülen temel insan hakları sözleşmeleri arasında yer almamakla birlikte, İnsan Hakları Komitesi ve İşkenceye Karşı Komite Türkiye'ye ilişkin sonuç gözlemlerinde Protokol'de yer alan coğrafi kısıtlamaya yer verdiğinden, raporda bu belgelerden de söz etme gereği duyulmuştur. Burada, Türkiye tarafından 30 Mart 1962 tarihinde onaylanan Mülteci Sözleşmesi'nde yer alan beyan ve çekincelerin tam metnine yer verilmeyecektir. Burada sadece, Protokol bakımından, Sözleşme'nin 1/B/I. maddesinde yer alan coğrafi kısıtlamanın geçerli olduğunun beyan edildiği belirtilmelidir; bu da Türkiye'de mülteci statüsüne sahip olabilecek kişilerin Avrupa'dan gelen kişilerle sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

Ekte yer alan tabloda, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'de yer alan beyan ve çekincelerin içeriği anahtar sözcükler yazılarak verilmiştir. İki Komite de, söz konusu coğrafi kısıt nedeniyle mültecilerin gerektiği gibi korunmadığından söz etmektedir.²⁶ Türkiye'de yer alan şartlı mülteci statüsündeki kişilerin tabii tutulduğu muamelenin insan haklarının korunması bakımından incelenmesi ise ayrı bir çalışmanın konusudur.

3. İnsan hakları sözleşme denetim organları belgelerinde Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler

Her sözleşme organı bakımından Türkiye'nin çekinceleri ile ilgili görüşlere geçmeden önce, bu belgelerde yer alan eleştirilerin temelinde yatan meselenin, çekince ve beyanların, çeşitli sebeplerle sözleşmenin konu ve amacına uygun olmadığı gözlemi olduğunu belirtmek gerekir. Bu bakımdan ifade edilmelidir ki, çeşitli temel insan hakları sözleşmeleri, IAOKS örneğinde olduğu gibi, konu ve amaca aykırı çekincelere izin verilmeyeceğini açıkça belirtmektedir. Bu Sözleşmeler ve maddeleri şöyledir: IAOKS (m. 20), KKAOKS (m. 28),

---

²⁶ Bkz. Human Rights Committee, Concluding Observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session, 15 October to 2 November, Advance Unedited Version (including CCPR/C/TUR1), para. 20; Concluding Committee Against Torture, Concluding observations of the Committee against Torture, Turkey, CAT/C/TUR/3, 4.11.2010, para. 15 vd.

ÇHS (m. 51), Göçmen İşçiler Sözleşmesi (m. 91), Engelli Hakları Sözleşmesi²⁷ (m. 46). Ayrıca, raporun başında da belirtildiği gibi, konu ve amaca aykırı çekince ve beyanlar, 1969 Viyana Konvansiyonu ve Uluslararası Hukuk Komisyonu İlkeleri beraber okunduğunda, kesin hükümsüz addedilecektir. Dolayısıyla, ilgili devletin sözleşmeye çekincesinden faydalanmaksızın taraf olduğu karinesi oluşacaktır.

Yapılan bu hatırlatmadan sonra, çeşitli Sözleşme organlarının Türkiye'nin çekinceleri ve beyanları bakımından yaptığı değerlendirmelere geçilebilir:

- *LAOKS*: Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, 2009 yılında yayınladığı sonuç gözlemleri metninde²⁸, Türkiye'nin çekince ve beyanlarının tüm Sözleşmenin uygulanmasına hâlel getirebileceği uyarısını yapmış, çekincenin yanı sıra sözleşme uygulamasına getirilen coğrafi kısıtlamanın da kaldırılması gerektiğini belirtmiş²⁹ ve bir sene içinde Türkiye'den bu konuda kendisini bilgilendirmesini talep etmiştir.³⁰ Aşağıda, EPI süreci ile ilgili açıklamalarda bu husus vurgulanmış ve Türkiye'nin hala bu yükümlülüğünü yerine getirmediği belirtilmiştir.

- *MSHS*: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, 2011 yılında yayınladığı sonuç gözlemleri metninde³¹, Türkiye'nin MSHS'ne koyduğu çekincenin Kürtler ve Romanlar gibi çeşitli azınlık grupların ayrımcılığa maruz kalmasına ve haklarının kısıtlanmasına yol açtığını, bu nedenle kendi kültürlerini gerçekleştirmelerinin ve dillerini kullanmalarının olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Her taraf devletin etnik, dinsel veya dilsel tüm azınlık gruplarının ayrımcılığa karşı etkin biçimde korunmasını ve haklarından yararlanmasını sağlama yükümlülüğü altında olduğunu belirten Komite, bunun yerine getirilebilmesi için Türkiye'nin 27. maddeye koyduğu çekinceyi kaldırması yönünde görüş bildirmiştir.³² Komite aynı zamanda Türkiye'nin koyduğu coğrafi kısıtlamaya da değinerek, devletin yargı yetkisine giren tüm kişiler bakımından hakların güvence altına alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.³³

Ayrıca, İnsan Hakları Komitesi'nin 2929. toplantısının özet kayıt metninde³⁴ de Türkiye'nin sunduğu rapor çerçevesinde MSHS'ne koyduğu beyan ve çekincelerin Sözleşme'nin konu ve amacına uygun olduğu iddiasına karşı çıktığı görülmektedir. Toplantıda da belirtildiği üzere, 'Komite, devletin çekince ve beyanların Sözleşme'nin konu ve amacıyla bağdaştığı

---

²⁷ Bu Sözleşme, Türkiye'nin çekince koyduğu sözleşmeler arasında yer almadığından bir üst başlıkta ayrıca yazılmamıştır. Sözleşmenin tam adı, Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Türkiye bakımından 28 Eylül 2009'da yürürlüğe girmiştir.

²⁸ *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Turkey*, CERD/C/TUR/CO/3, 74th Session, 24 March 2007.

²⁹ *Ibid*, para. 8.

³⁰ *Ibid*, para. 30.

³¹ Human Rights Committee, *Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session*, CCPR/C/TUR/CO/1, 13 November 2012.

³² *Ibid*, para. 9

³³ *Ibid*, para. 5.

³⁴ Human Rights Committee, Summary record (partial) of the 2929th meeting, CCPR/C/SR.2929, 25.10.2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/466/94/PDF/G1246694.pdf?OpenElement>.

konusunda Türkiye delegasyonu ile aynı fikirde değildir.³⁵ Yine bu toplantıda, azınlıkların uluslararası hukukta bağlayıcı nitelikte bir tanımının yer almamasının söz konusu çekinceyi meşru kılamayacağı vurgulanmıştır. Aynı zamanda Türkiye delegasyonunun çekincenin kaldırılabilmesine ilişkin beyanlarından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.³⁶

Komite'nin 2927. toplantısının özet kayıt metninde ise, Türkiye'nin hangi devletlerle diplomatik ilişkisinin bulunmadığının sorulduğu³⁷ ve MSHS'nin uygulanmasına coğrafi bir kısıtlama oluşturan beyanının koyuluş nedeninin sorgulandığı görülmektedir. Toplantıda, coğrafi kısıtlamanın, Türkiye'nin silahlı kuvvetleri veya ülke dışı heyetlerinin MSHS hükümleriyle bağlı oluşuna hanel getirip getirmeyeceği sorulmuştur. Ayrıca, gerek İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, gerek Uluslararası Adalet Divanı kararları devletin yargı yetkisinin ülke sınırları dışına uzandığını desteklerken, böyle bir çekincenin Türkiye tarafından hala muhafaza edilmesinin nasıl bir anlam taşıdığı sorgulanmıştır.³⁸ Türkiye delegasyonu ise, özetle, söz konusu beyanın Türk silahlı kuvvetlerinin karşılaşabileceği adil olmayan isnatlara karşı konduğunun altını çizmiştir.³⁹

MSHS'ne konan çekince bakımından son olarak, İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin 2010 yılında gerçekleştirdiği oturumda⁴⁰ sorulan soru vurgulanabilir. Özet kayıt metninde belirtildiği üzere burada, Türkiye'nin neden EPI'de 27. maddeye koyduğu çekincenin kaldırılması yönünde sunulan tavsiyeleri reddettiği sorulmuştur. Bu durum sorgulanırken, Sözleşme maddesinin belli azınlık gruplara değil tek tek bireylere yönelik olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin burada yaşayan ancak devlet tarafından resmi olarak tanınmamış azınlık gruplar hakkında bilgi vermesi istenmiştir.⁴¹

MSHS/SP-1: İnsan Hakları Komitesi, 2927. toplantısında, Protokol'ün 5. maddesinin 2. fıkrasının (a) bendine konan çekincenin ne anlama geldiğinin açıklanmasını talep etmiştir.⁴² Ayrıca, İnsan Hakları Komitesi tarafından ele alınan *G.E. v. Almanya*⁴³ davasına gönderme yapılarak, Almanya'nın benzer nitelikteki çekincenin Protokol'ün özüne aykırı bulunduğu vurgulanmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin söz konusu davayı da göz önünde bulundurması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴

---

³⁵ *Ibid.*, para. 40.

³⁶ *Ibid.*, para. 9.

³⁷ Human Rights Committee, *Summary record of the 2927th meeting*, para. 32, 33.

³⁸ *Ibid.*, para. 36.

³⁹ *Ibid.*, para. 37.

⁴⁰ Committee against Torture, Summary record of the first part (public) of the 959th meeting, CAT/C/SR. 959, 3.11.2010, http://www.bayefsky.com/summary/turkey_cat_c_sr959_2010.pdf.

⁴¹ *Ibid.*, para. 33.

⁴² Human Rights Committee, *Summary record of the 2927th meeting*, para. 18.

⁴³ Karar metni için bkz. *G.E. v. Germany*, Communication No. 1789/2008, U.N. Doc. CCPR/C/104/D/1789/2008 (2012), http://www.bayefsky.com/docs.php/area/jurisprudence/treaty/ccpr/state/66/node/4/filename/germany_t5_ccpr_1789_2008.

⁴⁴ *Ibid.*, para. 34. Burada, Ms. Chanet'in belirttiği husus şu şekilde aktarılmıştır: "Turning to the reservation to the Optional Protocol to the Covenant, she urged the State party to examine the Committee's Views in the case of *G.E. v. Germany* (Communication No. 1789/2008), which concerned a reservation similar to the one entered by the State party. In that case, the reservation had been considered incompatible with the substance of the Optional Protocol and therefore invalid. " Ancak davaya göz atıldığında, kabul edilemezlik kararı çıktığı görülecektir. Çekincenin geçersiz olduğu görüşü ise, karara bireysel görüşünü koyan Komite üyesi Mr. Fabian

- *ESKHS*: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 2011 yılında yayınladığı Türkiye'ye ilişkin sonuç gözlemlerinde, Türkiye'den ESKHS m. 13/3 ve 13/4'e koyduğu çekinceyi kaldırmasını, söz konusu maddeleri Komite'nin içtihadı ışığında uygulama ve yorumlamasını önermiştir.

Ayrıca, özet kayıt metninde⁴⁵ yer aldığı üzere, Komite, diplomatik ilişki kurulan devletler sınırlamasının muğlaklığını vurgulamış⁴⁶, tüm azınlıklara tanınan eğitim gibi haklar konusunda bilgilendirme yapılması gerektiğini belirtmiş⁴⁷ ve ESKHS m. 13'e konan çekincenin neden geri çekilmediğini sorgulamıştır.⁴⁸

- *ÇHS*: Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'ye ilişkin sonuç gözlemlerinde⁴⁹, Türkiye'nin m. 17,29 ve 30 bakımından koyduğu çekinceleri geri çekmesini önermektedir. Ancak bu yolla, farklı gruplara mensup çocukların, özellikle Kürt çocukların belli olanaklardan faydalanabilmesi sağlanabilecektir.⁵⁰ Ayrıca, m. 17'ye çekince konması, çocuk kitaplarının üretimine ve dağıtımına ket vurabilecek, çocukların bilgiye erişim haklarını kısıtlayabilecektir.⁵¹

Ayrıca, Çocuk Hakları Komitesi'nin 1705. toplantısının özet kayıt metninde⁵², çekincelerin kaldırılmasının, azınlık gruplara mensup çocukların, özellikle Roman ve Kürt çocukların ayrımcılığa uğramasının engellenmesi bakımından önemi vurgulanmıştır. Azınlıkların kendi dillerinde eğitim haklarının sağlanması gerekliliğinin de altı çizilmiştir.⁵³

Omar Salvioli tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir: "Secondly, the Committee's competence to deal with this case rests on the complementary argument that the reservation in question is also incompatible with the substance of the Protocol, and is thus equally invalid, since it attempts to oblige the Committee to interpret the article, which touches on a fundamental tenet of international law. Secondly, the Committee's competence to deal with this case rests on the complementary argument that the reservation in question is also incompatible with the substance of the Protocol, and is thus equally invalid, since it attempts to oblige the Committee to interpret the article, which touches on a fundamental tenet of international law." Kısaca, bu görüş, yalnızca, dava Komite tarafından ele alınsaydı yetkisi hangi çerçevede olabilirdi sorusunun bir cevabı olarak ortaya konmuştur. Bu görüş, yine de, Türkiye aleyhine bir dava söz konusu olduğunda ortaya konabilecektir. Zira, Sözleşme'nin 26. maddesi bakımından bu tarz bir çerçeve koyan yalnızca iki devlet vardır; biri Almanya, diğeri ise Türkiye'dir.

⁴⁵ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Summary record of the 3rd meeting, E/C.12/2011/SR.3, 3 Mayıs 2011, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2f2011%2fSR.3&Lang=en.

⁴⁶ *Ibid.*, para. 18.

⁴⁷ *Ibid.*, para. 47.

⁴⁸ *Ibid.*, para. 17.

⁴⁹ *Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Turkey*, 60th session, CRC/C/TUR/CO/2-3, 20.07.2012.

⁵⁰ *Ibid.* para. 8, 9.

⁵¹ *Ibid.*, para. 40.

⁵² *Committee on the Rights of the Child, Summary record of the 1705th meeting*, CRC/C/SR.1705, 14.11.2012, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fSR.1705&Lang=en.

⁵³ *Ibid.* para. 76.

C. Değerlendirme

Yukarıda, bir önceki başlık altında, gerek diğer devletler, gerekse insan hakları sözleşme denetim organları nezdinde Türkiye'nin çekince ve beyanları bakımından sunulan eleştiriler yer almaktadır. Bunları tekrar etmek yerine, burada toparlamaya çalışmak ve ileriye yönelik tavsiyeler sunmak yerinde olacaktır.

Her şeyden önce, bazı devletlerin çekincelere itiraz ederken, özellikle Türkiye'nin söz konusu çekinceye faydalanmaksızın sözleşmeye taraf olduğunu belirttiği vurgulanmalıdır. Bu durum, ileride uluslararası yargısal veya yarı-yargısal bir organın önüne gidecek bir ihtilafta Türkiye bakımından sorun teşkil edebilecektir. Birçok çekince ve beyan bakımından konu ve amaca aykırılık vurgusunun yapılması da, Türkiye'nin ilgili çekince ve beyanlarının geçersizliğine işaret etmektedir.

Beyanlar bakımından, öncelikle, sözleşme hükümlerinin diplomatik ilişkilerin kurulduğu devletlere uygulanması beyanının ve coğrafi uygulamayı devlet ülkesi ile sınırlı tutma beyanının gerek devletler gerekse ilgili komitelerce çekince olarak nitelendirildiğinin altı çizilmelidir.

Diplomatik ilişkiler beyanı, ilgili sözleşmenin uygulanması bakımından bir muğlaklık getirmesi ve mütekabiliyetin dışlanması ilkesine aykırı olması bakımından sözleşmenin konu ve amacına uymamaktadır. Bunun yanında yapılması gereken başka bir tespit de, yukarıda yer alan insan hakları sözleşmelerinin devletlerin çıkarlarını koruma amacı değil, tek tek bireylerin haklarını koruma amacı güttüğünün hatırlanması, bu doğrultuda, yapılan beyanın Türkiye ile diplomatik ilişkisi bulunmayan bir devlette bulunan bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının haklarına da hanel getirebileceğinin göz önünde bulundurulması gereğidir.

Coğrafi kısıtlama bakımından ise, yukarıda da belirtilen Komite görüşlerinin yanı sıra, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin *Loizidou v. Türkiye* kararına yapılan atfın altı çizilmelidir. Komite kararlarında da, coğrafi kısıtlamaya yöneltilen paralel eleştiriler bulunmaktadır.

MSHS/SP-1 bakımından, MSHS'nin 26. Maddesinin alanını sınırlar nitelikteki çekincenin ise, ileride, *G.E. v. Almanya* davasında olduğu gibi, bireysel şikayet başvurusuna konu olması çok muhtemeldir. Dolayısıyla bu çekincenin kaldırılması da elzemdir.

Normatif nitelikteki çekinceler bakımından göze çarpan manzara ise, bu çekincelerin, haklardan faydalanmayı resmen kabul edilen azınlıklar ile sınırlı tutma amacının güdüldüğünün hissedilmesidir. Bu doğrultuda, bağlayıcı bir azınlık tanımının yapılmamasının, söz konusu dezavantajlı grup mensubu bireylerin haklarını kısıtlama, onlara karşı ayrımcılık yapma yetkisini devlete hiçbir şartta bahsetmediği ilgili komitelerce belirtilmektedir. İnsan Hakları Komitesi'nin 23 no.lu Genel Yorumu uyarınca, azınlık tanımı objektif olmalıdır.⁵⁴

Son olarak, Mülteci Protokolü bakımından getirilen coğrafi kısıtlama ile ilgili bir meselenin altı çizilmelidir. Bu kısıtlama, İşkencenin Önlenmesi Komitesi Türkiye sonuç gözlemleri belgesinde bir çekince olarak nitelenmiştir. Bu durumun, coğrafi kısıtlamaların konu ve amaca aykırılığının iddia edilebilmesi dışında bir önemi daha vardır. Mülteci Sözleşmesi, her ne kadar çekinceler bakımından konu ve amaca uygunluğa gönderme yapmasa da, 42.

---

⁵⁴ Bkz. dn. 22

Maddesinde belli maddelere çekince koymasını yasaklamaktadır. Türkiye'nin hakkında 'coğrafi kısıtlama' getirdiği 1. madde de bunlar arasında yer almaktadır.

III. EPİ Süreci ve Türkiye

A. Ülke Raporu

Türkiye'nin temel insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceleri inceledikten sonra, izlenen EPİ sürecini Türkiye özelinde ele almak yerinde olacaktır. Sürecin kronolojik işleyişi bakımından ilk ele alınması gereken belge 22 Şubat 2010'da Türkiye tarafından İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu'na sunulan rapordur.⁵⁵ Söz konusu rapor, diğer devletlerce yapıldığı gibi, İnsan Hakları Konseyi tarafından hazırlanan rehber ilkeler ışığında oluşturulmuştur.⁵⁶ Söz konusu raporda, ilk olarak, Türkiye'nin insan hakları alanındaki hukuki düzenlemeleri, çeşitli Anayasa ve kanun değişiklikleri ile kamu denetçisi kurumu gibi diğer reform hareketlerini de içerecek şekilde aktarılmıştır.⁵⁷ İnsan Hakları konusunda bağlamsal olarak iç hukuk düzenlemeleri ve kurumsal çerçeve çizildikten sonra uluslararası hukuk taahhüt ve yükümlülükleri bakımından çerçeve çizilmiş, Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmelerinin yanı sıra, üye olduğu ve işbirliği içinde bulunduğu uluslararası kuruluşlara değinilmiştir.⁵⁸ Bağlamsal bilgilendirmenin ardından insan hakları korumasının içeriği bakımından tematik bir yol izlenmiştir. Burada sırasıyla, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, ifade özgürlüğü, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı, düşünce ve inanç özgürlüğü, eğitim hakkı, çocuklar, kadınlar, engelliler, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, azınlıklar, mülteciler, iltica talep edenler, insan ticareti mağdurları ve insan hakları eğitimi konularında Türkiye'de yer alan hukuki düzenlemeler, kuruluşlar, eylem planları, vb. gelişmeler aktarılmıştır.⁵⁹

B. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan derleme

Ülke raporunun ardından, İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu, 3-14 Mayıs 2010'da gerçekleşen sekizinci oturumunda İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan derlemeyi sunmuştur.⁶⁰ Söz konusu derleme, insan hakları denetim organlarının raporlarında, -devlet gözlem ve yorumlarını da içerecek biçimde- özel usullerde ve diğer ilgili Birleşmiş Milletler belgelerinde yer alan bilgiler bir araya getirerek oluşturulmuştur.⁶¹

---

⁵⁵ Türkiye, Çalışma Grubu tarafından ilk olarak sekizinci oturumda ele alınmıştır. Türkiye'nin ülke raporu için bkz. A/HRC/WG.6/8/TUR/1, National report submitted in accordance with paragraph 15 (a) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, Turkey, Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review, Geneva 3-14 May 2010. Raporun düzeltmeleri için bkz. A/HRC/WG.6/8/TUR/1/Corr.1, National report submitted in accordance with paragraph 15 (a) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, Turkey, Corrigendum, Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review, Geneva 3-14 May 2010.

⁵⁶ General Guidelines for the preparation of information under the Universal Periodic Review, Human Rights Council Decision 6/102, Follow-up to Human Rights Council Resolution 5/1, 20th meeting, 27 Eylül 2007.

⁵⁷ A/HRC/WG.6/8/TUR/1, sf. 2-5.

⁵⁸ Ibid, sf. 5-6.

⁵⁹ Ibid, sf. 6-20.

⁶⁰ Compilation prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15(b) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, A/HRC/WG.6/8/TUR/2, Human Rights Council, Working Group on the Universal Periodic Review, Eighth session, Geneva, 3-14 Mayıs 2010.

⁶¹ A/HRC/WG.6/8/TUR/2, s. 1.

Derleme, öncelikle Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerinin kapsamına değinmektedir.⁶² Burada yer alan tabloda, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri bakımından koyduğu çekince ve beyanlar sıralanmaktadır.⁶³ Daha sonra, gerek anayasal ve diğer hukuki düzenlemeler, gerek kurumsal altyapı, gerekse insan haklarına ilişkin politika önlemleri çerçevesinde Türkiye'de yer alan gelişme ve gereksinimler ele alınmakta, burada Birleşmiş Milletler Ülke Grubu'nun (*United Nations Country Team*) dikkat çektiği noktalara değinilmektedir.⁶⁴ İnsan haklarının tesisi ve korunması bakımından ise, öncelikle insan hakları mekanizmaları ile yapılan işbirliği bakımından gerek memnuniyet gerekse eleştiri içeren bildirimler yapılmaktadır.⁶⁵ İnsan hakları yükümlülüklerinin uluslararası insancıl hukuk kuralları da dikkate alınarak değerlendirilmesi bakımından ise, tematik bir çerçevede çeşitli haklar bakımından Türkiye'nin durumu aktarılmakta, burada çeşitli uluslararası insan hakları sözleşme organlarının görüş ve tavsiyelerine yer verilmektedir.⁶⁶ Derlemede son olarak, "Kilit ulusal öncelikler, girişimler ve taahhütler" başlığı altında IAOKS'de yer alan çekincelerin geri çekilmesi, etnik azınlıklara karşı insancıl olmayan tutum ve dil hakkı gibi konularda verilen tavsiyelerin uygulanması salık verilmekte, "Kabiliyet geliştirme ve teknik yardım" başlığı altında ise Birleşmiş Milletler Gelişim Destek Yapısı (*United Nations Development Assistance Framework*) tarafından vurgulanan öncelikli alanlar, demokratik yönetişimin geliştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, kamu hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması ve kadın, çocuk ve gençlerin durumunun iyileştirilmesi olarak ortaya konmaktadır.⁶⁷

C. Menfaat Sahiplerinin bildirimlerinin özeti

EPI uygulamasında menfaat sahiplerinin görüşleri büyük önem taşımaktadır.⁶⁸ Dolayısıyla, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan ve toplam yirmi beş menfaat sahibinin bildirimlerini içeren özet, bu sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.⁶⁹ Söz konusu belge yapısal olarak İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan derlemeyi yansıtmakta, burada çeşitli haklar bakımından menfaat sahiplerinin sunduğu görüş ve tavsiyeler yer almaktadır.⁷⁰

⁶² A/HRC/WG.6/8/TUR/2, s. 2,3.

⁶³ Tablo'da yer alan sözleşmeler, Mülteci Sözleşmesi dışında, raporda incelenen temel insan hakları sözleşmeleri ile örtüşmektedir.

⁶⁴ *Ibid*, sf. 3-5.

⁶⁵ Burada, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin denetim organlarına sunduğu raporlar bir tablo içerisinde aktarılmaktadır. Bkz. *ibid*, s. 5-6.

⁶⁶ *Ibid*, sf. 6-12.

⁶⁷ *Ibid*, sf. 12.

⁶⁸ Sivil toplum kuruluşlarının EPI mekanizmasında oynadığı rolü göstermek için UPR-info tarafından beş seneyi kapsayan bir tablo hazırlanmıştır. Bkz. The Role of NGOs at the UPR, UPR-info, http://www.upr-info.org/IMG/pdf/timeline_ngo_participation_e.pdf.

⁶⁹ Summary prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (c) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, A/HRC/WG.6/8/TUR/3, Turkey, Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review, Eighth session, 17 Şubat 2010.

⁷⁰ Menfaat sahipleri tarafından verilen tavsiyelerin İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından özete en etkili biçimde yansıtılması için bu kuruluş ve kişiler tarafından sunulan raporun belli özelliklere sahip olması önem taşımaktadır. Practical Guide to UPR, bu bakımdan bir kılavuz sunmaktadır. Bkz. Tatiana Bejar, A Practical Guide to the United Nations' Universal Periodic Review (UPR), Human Rights Project at the Urban Justice Center, Ejim Dike (ed.), Ocak 2010, sf. 19, Tablo 5. Ayrıca bkz., UNCHR, Universal Periodic Review, A

D. EPİ Çalışma Grubu Raporu

EPİ ışığında Türkiye'nin insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceleri değerlendirmeden önce üzerinde durulması gereken son belge ise Çalışma Grubu tarafından hazırlanan rapordur.⁷¹ Burada ilk olarak Türkiye'nin oturum sırasında yaptığı sunum özetlenmekte⁷², daha sonra ise karşılıklı diyalog ve devletlerin tavsiyeleri ele alınmaktadır.⁷³ Tüm devletlerin görüşleri tek tek belirtildikten sonra, "Sonuç ve tavsiyeler" başlığı altında, yapılan tüm tavsiyeler, Türkiye tarafından kabul edilip edilmedikleri de belirtilerek sıralanmaktadır.⁷⁴

Practical Guide for Civil Society ,sf. 11 vd.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Documents/PracticalGuideCivilSociety.pdf>.

⁷¹ Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, *A/HRC/15/13*, Human Rights Council, Fifteenth session, Agenda item 6, UPR, General Assembly, 17 Haziran 2010.

⁷² *Ibid*, sf. 3-4.

⁷³ *Ibid*, sf. 4-13.

⁷⁴ *Ibid*, sf. 13-23.

IV. EPİ Işığında Türkiye'nin Sözleşmelere Koyduğu Çekinceler

A. Çekinceler Bakımından Türkiye'ye Verilen Tavsiyeler

Her şeyden önce, Türkiye'nin sunduğu ilk raporda, Türkiye'nin uluslararası sözleşmelere koyduğu çekincelere yalnızca bir yerde değinildiğinin altı çizilmelidir.⁷⁵ Türkiye, yalnızca Kadın Hakları Sözleşmesi'ne koymuş olduğu çekinceleri ve beyanı kaldırmış olduğunu belirtmekte, diğer sözleşmeler bakımından ise bir tespit veya ileriye yönelik bir taahhütte bulunmamaktadır.

EPİ sürecinde, Türkiye'nin cevaplarını içeren Çalışma Grubu raporundan önce hazırlanan belgelere gelince; İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yapılan derlemede ilk olarak, İrsal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (IAOKK) tarafından 2009 yılında yapılan, Türkiye'nin IAOKS bakımından koyduğu çekince ve beyana ilişkin tespit ve tavsiye yer almaktadır.⁷⁶ Bu çekince ve beyan bakımından IAOKK, kaldırılmamaları halinde tüm sözleşmenin uygulanmasının olumsuz etkilenebileceğini belirtmiştir. Aynı yıl, Çocuk Hakları Komitesi de Türkiye'nin koyduğu çekinceler bakımından endişelerini dile getirmiş, 2001 yılında çıkan Türkiye hakkındaki periyodik raporun ardından konu hakkında hiçbir gelişme yaşanmadığını vurgulamıştır.⁷⁷ Derlemenin son kısmında ise, IAOKK tarafından Türkiye'ye, çekince ve beyanlarını çekmesi konusunda bir yıl içinde geri bildirim yapması gerektiğinin aktarıldığı belirtilmiştir.⁷⁸

Menfaat sahiplerinin bildirimlerinin aktarıldığı özet belgede ise ilk olarak, MSHS'nin 27. maddesine konan çekince eleştirilmekte, azınlık haklarının korunmasının etkili biçimde sağlanması bakımından bu çekince geri çekilerek azınlık hakları ile ilgili Avrupa Çerçeve Sözleşmesi ile diğer belgelerin kabul edilmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.⁷⁹ Ayrıca, Türkiye'nin Uluslararası ESKHS'ne eğitim hakkı ile ilgili koyduğu çekincenin, etnik azınlıkların eğitim haklarını kısıtladığı gerekçesiyle kaldırılması önerilmektedir.⁸⁰

Son olarak belirtilmelidir ki, Çalışma Grubu oturumundan önce bazı devletler tarafından Türkiye'ye sorulan ön sorular arasında da çekincelerle ilgili gelişmelerin sorgulanması yer almaktadır.⁸¹ Burada Yunanistan, IAOKK tarafından Türkiye'den talep edilen, çekincelerin ve beyanların kaldırılmasıyla ilgili gelişmeler hakkında bir sene içerisinde bilgi vermesi isteğinin akıbetini sorgulamıştır. Yunanistan, Türkiye'nin konu hakkında gerekli takip raporunu sunup sunmadığını ve konu hakkındaki son gelişmeleri sormuştur.⁸²

B. Çekincelerle İlgili Tespit ve Tavsiyeler Bakımından Türkiye'nin Duruşu

⁷⁵ A/HRC/WG.6/8/TUR/1, para. 113.

⁷⁶ A/HRC/WG.6/8/TUR/2, sf. 3 para. 1; *ibid.*, dn. 8.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 3 para 3; *ibid.*, dn. 11.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 12.

⁷⁹ A/HRC/WG.6/8/TUR/3, para. 3. Bu tavsiye, Human Rights Watch tarafından yapılmıştır.

⁸⁰ *Ibid.*, para. 4. Bu bildirim Kürt İnsan Hakları Projesi tarafından yapılmıştır.

⁸¹ Questions submitted in advance, Advance Questions to Turkey – Add. 2, <http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session8/TR/turkeyAdd.2.pdf>.

⁸² *Ibid.*, sf. 6.

İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu EPİ raporunda ise, devletlerin Türkiye'nin Kadın Hakları Sözleşmesi bakımından koyduğu çekinceyi kaldırması ile ilgili memnuniyetlerini dile getirmeleri göze çarpmaktadır.⁸³ Ancak çekinceler bakımından baskın gelen bildirimleri, çeşitli sözleşmelere konan ve hala kaldırılmayan çekince ve beyanlardan duyulan endişeler oluşturmaktadır. Bosna-Hersek⁸⁴, Avusturya⁸⁵, Brezilya⁸⁶, Uruguay⁸⁷, Yunanistan⁸⁸, Hollanda⁸⁹ ve İrlanda⁹⁰ tarafından verilen tavsiyeler, İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu Raporu'nda yer almaktadır. Bu rapordan birkaç ay sonra Çalışma Grubu tarafından rapora ek olarak çıkarılan ve Türkiye'nin "tavsiye ve/veya çıkarımlara, gönüllü taahhütlere ilişkin görüşlerinin ve verdiği cevapların" aktarıldığı belgede⁹¹ ise öncelikle Türkiye'nin çekinceleriyle ilgili genel bir tespit yapılmıştır. Buna göre, Türkiye, koyduğu çekincelerin Sözleşmeler Hukukuna İlişkin Viyana Konvansiyonu'nda yer alan, çekincenin sözleşmenin amacına ve ruhuna aykırı olmaması ilkesiyle uyum içinde olduğunu belirtmiştir.⁹² Buna rağmen kendisinin bazı durumlarda çekincelerini çekmeyi düşünebileceğini, hatta bunu Kadın Hakları Sözleşmesi bakımından gerçekleştirdiğini belirten Türkiye, çekincelerin kaldırılması yönündeki önerileri kabul etmediğini vurgulamıştır.⁹³ Verilen tüm tavsiyeler bakımından Türkiye, 13 Ocak 2011 tarihi itibarıyla, kendisine sunulan toplam 163 önerinin 120 tanesini kabul etmiş, 40 tanesini kabul etmemiş, iki tanesi hakkında bir duruş sergilememiş, bir tanesini ise askıda bırakmıştır.⁹⁴ Bu tavsiyelerin çekincelere gönderme yapan beş tanesi de kabul edilmeyen tavsiyeler arasında yer almıştır.

Türkiye'nin reddettiği tavsiyeler şöyledir:

- BM Zorla Kaybedilmeye Karşı Bütün Kişilerin Korunması Uluslararası Sözleşmesinin imzalanması ve onaylanması
- ESKHS Seçmeli Protokolü'nün onaylanması

⁸³ A/HRC/15/13, para. 27, 46, 57. Burada sırasıyla Tunus, Filipinler ve Kanada'nın görüşleri yer almaktadır.

⁸⁴ *Ibid*, para. 72.

⁸⁵ *Ibid* para. 81, 103.2; Avusturya, MSHS m. 27'ye azınlık haklarını etkileyecek biçimde konan çekincenin kaldırılmasını istemiştir.

⁸⁶ *Ibid* 102.5; Brezilya, MSHS, LAOKS ve ÇHS'ye konan çekincelerin kaldırılmasını istemiştir.

⁸⁷ *Ibid* 102.7; Uruguay, Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 17, 29 ve 30'a konan çekincelerin kaldırılmasını istemiştir.

⁸⁸ *Ibid* 103.1; Yunanistan, gerek LAOKS m. 22'ye konan çekincenin, gerekse sözleşmenin coğrafi kapsamı ve uygulanması ve ile ilgili beyanların kaldırılmasını istemiştir. Bu tavsiye Türkiye tarafından kabul edilmemiştir.

⁸⁹ *Ibid* 103.2; Hollanda da Avusturya gibi, MSHS m. 27'ye azınlık haklarını etkileyecek biçimde konan çekincenin kaldırılmasını istemiştir. Azınlık haklarının korunmasının güçlendirilmesi bakımından ayrıca Türkiye'ye Ulusal Azınlıkların Korunması ile ilgili Çerçeve Sözleşme'ye katılımı önerilmiştir. Bu tavsiye maddesi Türkiye tarafından kabul edilmemiştir.

⁹⁰ *Ibid* 103.5; İrlanda da MSHS m. 27'ye konan çekincenin kaldırılmasını istemiş, Kürtlerin ve diğer azınlıkların haklarının tam olarak tanınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Türkiye, Hollanda ve Avusturya'da olduğu gibi, aynı içerikteki bu tavsiyeyi de kabul etmemiştir.

⁹¹ Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, A/HRC/15/13/Add.1, 15. Oturum, 15 Eylül 2010,

⁹² *Ibid*, para.10, 18.

⁹³ *Ibid*, para. 11, 18.

⁹⁴ *Responses to Recommendations, Turkey, Review in the Working Group*: 10 May 2010, Adoption in the Plenary: 22 September 2010, UPR-info.org, http://www.upr-info.org/IMG/pdf/Recommendations_to_Turkey_2010.pdf.

- Temel insan hakları belgelerine, özellikle de MSHS, IAOKS ve ÇHS'ne koyulan çekincelerin kaldırılması
- 1951 Mülteci Konvansiyonu'na koyulan coğrafi kısıtlamanın kaldırılması
- ÇHS, m. 17,29 ve 30'a koyulan çekincelerin kaldırılması
- İç hukuk düzenlemelerinin, özellikle de etnik azınlığa mensup olma ve cinsel eğilim bakımından, ayrımcılık yasağı ilkesine uyumunun gözden geçirilmesi; özellikle bu temellere dayalı ayrımcılığın önlenmesi bakımından kapsamlı bir hukuki düzenlemenin meydana getirilmesi ve ülke çapında uzun soluklu bir farkındalık kampanyasının yürütülmesi
- Türkçe dışında dillerin politik ve toplumsal hayatta kullanımının kısıtlanmasının ortadan kaldırılmasına ilişkin önlemlerin geliştirilmesiyle ilgili azınlık girişimlerinin canlandırılması
- Siyasi partilere ilişkin hukuki düzenlemelerin Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu önerileri ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin ilgili hükümleriyle uyumlu hale getirilmesi
- İfade özgürlüğünün korunması ve kötü muamelenin önlenmesinin tam anlamıyla sağlanabilmesi için Ceza Kanunu m. 301'in tekrar gözden geçirilerek değiştirilmesi, aynı şekilde m. 318'in de değiştirilmesi
- (Düşünce ve ifade özgürlüğünün korunması bakımından) gerek 5651 no.lu Kanun'un değiştirilmesi, gerekse hükümet beyan ve eylemlerinin bu hakka tam anlamıyla saygı gösterir nitelikte olması
- Hakaret ve iftira ile ilgili düzenlemelerin gözden geçirilmesi, bu eylemlerin cezai yaptırıma tabi olmaktan çıkarılması, yalnızca medeni hukuk düzenlemelerine göre hukuki yaptırıma tabi hale getirilmesi
- (İnternetin kullanımıyla ilgili tüm kısıtlamaların, gerekli tüm önlemler alınarak kaldırılması tavsiyesinde) konuyla ilgili düzenlemelerin düzeltilmesi –bu tavsiyenin parantez içinde belirtilen ilk kısmı, hakkında daha görüş belirtilmemiş tek tavsiye olarak geçmektedir.-
- İstanbul'da çalışan Yunan ailelerin çocuklarının Yunan azınlık okullarına gitmesine izin verilmesi, ki şu anda sadece Yunan Konsolosluluğunda çalışanların çocuklarına izin verilmekte.
- Mültecilerin tabi olduğu sistemin, Türkiye'nin uluslararası insan hakları ve mülteci hakları yükümlülüklerine, iltica hakkı ve sığınmacıların diğer haklarının sağlanması bakımından tam anlamıyla saygı duymasının sağlanması yolunda geliştirilmesi
- Sığınma talebinin yerine getirilmesi veya mülteci statüsünün sağlanmasına, ayrıca var olan coğrafi kısıtlamanın kaldırılmasına ilişkin bir sistem kurulması
- Mültecilerin ve sığınmacıların uluslararası hukuk ve standartlara göre tanımlanması ve bu kişilere uygulanacak işlemlerin bu standartlara göre yürütülmesi
- IAOKS m. 22'ye ilişkin çekince ile IAOKS'nin ifa edilmesi ve coğrafi uygulamaya ilişkin beyanların kaldırılması

- MSHS m. 27'ye azınlık hakları bakımından koyulan çekincenin kaldırılması ve Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin onaylanması
- Azınlık gruplarına ait kişilerin insan haklarına saygının iyileştirilmesi bakımından alınacak önlemler için tüm etnik ve dinsel azınlık gruplarıyla ucu açık istişarelerde bulunulması
- Uluslararası standartları sağlamak için ulusal 'azınlık' tanımının gözden geçirilmesi ve ulusal veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için hedefe yönelik önlemlerin alınması
- Kürtlerin ve diğer azınlıkların haklarının tam anlamıyla tanınması için, MSHS m. 27'ye koyulan çekincenin kaldırılmasını da içerecek biçimde, reformların gerçekleştirilmesi⁹⁵
- Soykırımın önlenmesi, tanınması ve cezalandırılmasının önkoşulu olan gerçeğe ulaşma hakkının hayata geçirilmesi için koşulların sağlanması
- Büyükada'da yer alan ve Ortodoks Ekümenik Patrikhanesi'ne ait olan yetimhaneye ilişkin karar, veya Türkiye'nin Kıbrıs'ın işgal edilen kuzey bölgesinde gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine ilişkin karar gibi birçok İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararının uygulanması (Türkiye, bu tavsiyeyi kabul etmeme bakımından şunu vurgulamaktadır : Adadaki varlığı uluslararası sözleşmelerde yer alan hak ve yükümlülüklerle dayanmaktadır.)
- Yunan azınlığa ait kişilerin Gökçeada ve Bozcaada'da bulunan ve kamusallaştırılan mülkiyetlerinin geri verilmesi için gerekli tüm önlemlerin alınması
- Doğu Trakya'dan gelen yerinden edilmiş Bulgar kökenli kişilerin mülkiyet taleplerinin, Mülteciler ve Yerinden Edilen İnsanlar İçin Barınma ve Mülkiyetin Yeniden Tesisine İlişkin BM İlkeleri ve mülteciler ile yerinden edilen kişilerin barınma, arazi ve mülkiyet kayıplarının tazminine ilişkin Avrupa Konseyi belgelerine uygun olarak vakitlice ve adil biçimde çözüme kavuşturulması
(Aşağıda yer alan tavsiyeler, Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ve tüm adayı temsil konusundaki taleplerini tanımadığından kabul edilmemiştir.)
- Uluslararası Ceza Divanı'nı kuran Roma Statüsü'ne süratli bir şekilde taraf olunması
- 1949 Cenevre Sözleşmelerinin 1 ve 2 No.lu Ek Protokollerinin derhal onaylanması
- Gerek devlet ülkesinde gerekse fiili hakimiyetin bulunduğu diğer yerlerde askeri güç ve güvenlik gücü mensuplarının gerçekleştirildiği iddia edilen insan hakları ihlallerine ilişkin tarafsız ve esaslı bir soruşturma yapılmasının sağlanması
- İfade özgürlüğünü kısıtlayan m. 301 ve 318'in Ceza Kanunu'ndan çıkarılması

⁹⁵ İnsan Hakları Komitesi, Ekim 2012'de, özellikle Kürtleri ve Romanları içerecek biçimde, azınlıkların maruz kaldığı ayrımcılıktan, kültürlerini hayata geçirmelerinin ve dillerini kullanmalarının olumsuz etkilenmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Dolayısıyla, söz konusu çekincelerin kaldırılmasının yanı sıra, etkili bir ayrımcılık karşıtı mekanizmanın kurulması, nefret söylemi ve suçları, eğitim ve mülkiyet hakkına erişim gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılması gibi gereksinimler bulunmaktadır.: *Mid-term Implementation Assessment: Turkey*, <http://www.upr-info.org/followup/assessments/session21/turkey/MIA-Turkey.pdf>, s. 32, 44.

- Roma, Kürt ve gayrimüslim azınlıklara ait vatandaşlara karşı varlığını koruyan hasmane tutum ve ayrımcılıkla mücadele için etkili önlemlerin alınması
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin de tavsiye ettiği gibi, fiili hakimiyetin bulunduğu her yerde, ülkesinde yerinden edilen kişilerin dönüşünün sağlanmasına ilişkin önlemlerin derhal alınması
- Yunan Ortodoks azınlıklar da dahil olmak üzere gayrimüslim azınlıklara mensup kişilerin insan haklarından tam anlamıyla yararlanabilmeleri bakımından, diğerleri arasında, bu kişilerin mülkiyet haklarının yerine getirilmesi, ruhban sınıfının eğitimi ve bu azınlıkların hukuki statüden mahrum bırakılmasına ilişkin kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik bir zaman çizelgesinin belirlenmesi
- Kıbrıs'ın, Türkiye'nin fiili hakimiyetinde bulunan bölgeleriyle ilgili insan hakları ihlallerine ilişkin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarına uyulması.

C. Tavsiyelerin Uygulanması ve İkinci Döngü

EPİ'nin ilk döngüsünde sunulan tavsiyelerin hayata geçirilmesi bakımından şu ana dek otuz dokuz devletin ara dönem raporu sunduğu görülmektedir.⁹⁶ Ara dönem raporunu Çalışma Grubu raporunu takiben iki sene içinde sunacağını gönüllü taahhüt (*voluntary pledge*) olarak ortaya koyan Türkiye ise bu devletler arasında yer almamaktadır.

Türkiye'nin tavsiyeler sonrası uygulama takibi bakımından UPR-info bir ara dönem uygulama değerlendirmesi belgesi çıkartmıştır.⁹⁷ Bu belgede, öncelikle, değerlendirmenin hangi konular üzerine eğileceği, konular hakkındaki tavsiyelerin uygulanma durumunu da gösterecek biçimde, bir tabloda yer almaktadır. Daha sonra ise, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının uygulanmamış olan tavsiyelerle ilgili tespit ve önerileri içeren karşılıklarına (*response*) yer verilmektedir.

Tabloda yer alan tavsiyeler, uygulanma durumlarına göre, tamamıyla uygulanan (*fully implemented*), kısmen uygulanan (*partially implemented*) ve hiç uygulanmayanlar (*not implemented*) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sıralanan 167 tavsiyeden 26 tanesi tamamen yerine getirilmiş, 41 tanesi kısmen uygulanmış, 81 tanesi ise hiç uygulanmamıştır. Hiç uygulanmayan tavsiyelerin ilgili olduğu alanlar şöyledir: Kadın hakları, terörle mücadele, çocuk hakları, zorla kaybedilmeler, ırk ayrımcılığı, adalet, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele, azınlıklar, insan hakları eğitimi, din ve inanç özgürlüğü, cinsel yönelim ve cinsel kimlik, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü, sığınmacılar, mülteciler, basın özgürlüğü, insan hakları savunucuları, sivil toplum, uluslararası insancıl hukuk, devlet ajanları tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri, cezadan muafiyet, engellilik, tutukluluk koşulları, insan ticareti.

⁹⁶ UPR implementation (information provided by States), <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRImplementation.aspx>.

⁹⁷ Mid-term Implementation Assessment: Turkey, <http://www.upr-info.org/followup/assessments/session21/turkey/MIA-Turkey.pdf>.

Çekinceler özelindeki karşılıklar ele alınacak olursa, Türkiye'ye verilen karşılıkların London Legal Group (LLG) tarafından kaleme alındığı gözlemlenmektedir.⁹⁸ Karşılıklarda değinilen noktalar şöyledir: Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17., 29. ve 30. Maddelerini gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın gerekse 1923 Lozan Antlaşması'nın metnine ve ruhuna uygun biçimde yorumlayacağını belirttiği çekincesini muhafaza etmektedir.⁹⁹ Bunun gibi, MSHS'nin 27. maddesinin Anayasa ve Lozan Antlaşması'nın maddelerine uygun biçimde yorumlanacağı çekincesi de korunmaktadır. Türkiye, ESKHS'ne eğitim hakkına dair koyduğu çekinceleri de geri çekmemiş durumdadır. Aynı zamanda, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Avrupa Çerçeve Konvansiyonu'nu onaylamamış veya imzalamamıştır. Bu da Türkiye'nin azınlıklara ve azınlık haklarına karşı kısıtlayıcı bakış açısını ortaya koymaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, İnsan Hakları Komitesi, Ekim 2012'de, özellikle Kürtleri ve Romanları içerecek biçimde, azınlıkların maruz kaldığı ayrımcılıktan, kültürlerini hayata geçirmelerinin ve dillerini kullanmalarının olumsuz etkilenmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Dolayısıyla, söz konusu çekincelerin kaldırılmasının yanı sıra, etkili bir ayrımcılık karşıtı mekanizmanın kurulması, nefret söylemi ve suçları, eğitim ve mülkiyet hakkına erişim gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılması gibi gereksinimler bulunmaktadır.¹⁰⁰

Türkiye'nin kaldırılması tavsiye edilen çekinceleri bakımından, yalnızca normatif nitelikte olanlar değil, çeşitli sözleşmelerin uygulanması bakımından coğrafi kısıt getiren, ayrıca sözleşmelerin karşılıklı uygulanmasını diplomatik ilişki kurduğu devletlerle sınırlayan beyanları da eleştiri konusu olmuştur.¹⁰¹ Bu durum, LLG karşılığına da yansımıştır. LLG, bu iki kısıt bakımından MSHS ile IAOKS'ni ele almaktadır. Yine IAOKS bakımından, Türkiye'nin Adalet Divanı'nın yargı yetkisinin kabul edildiği 22. maddeye çekince koyduğu vurgulanmaktadır.¹⁰²

Görüldüğü gibi, Türkiye tarafından kaleme alınan bir ara dönem raporu bulunmasa da, kendisine yönelen görüş ve tavsiyeler karşısındaki tutumunun değerlendirildiği, sivil toplum çıkışlı bir mekanizma bulunmaktadır. Her hal ve şartta, Türkiye, ikinci ve diğer tüm döngülerde, bir önceki döngüye ait tavsiyelerin uygulamasıyla ilgili bilgi sunmak durumunda kalacaktır.¹⁰³ İlgili İnsan Hakları Konseyi Çalışma Grubu oturumu ise Ocak-Şubat 2015'te gerçekleştirilecek olan yirmi birinci oturum olacaktır.¹⁰⁴

---

⁹⁸ *Ibid*, Recommendation n. 25, sf. 44; Recommendation n. 37, sf. 45; Recommendation n. 85 and n. 119, sf. 47; Recommendation n. 162, sf. 48; Recommendation n. 96, s. 57. Açıkça çekincelerle ilgili olmasa da, ulusal azınlık tanımının değiştirilerek uluslararası standartlara uygun hale getirilmesinin tavsiye edildiği, ulusal ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının istendiği 20 numaralı tavsiye bakımından yapılan tespit de çekincelerin varlığı vurgulanmıştır. Bkz. *ibid*, sf. 31-32.

⁹⁹ *Ibid*, sf. 45.

¹⁰⁰ Bkz. *ibid*, sf. 32, 44.

¹⁰¹ Bu noktada, Türkiye'nin sözleşmelerin uygulama alanı bakımından koyduğu beyanları çekmeyeceğinin bir göstergesi olarak, Çalışma Grubu raporunda (A/HRC/15/13) yer alan Türkiye delegasyonu beyanına gönderme yapmak yerinde olacaktır. Bkz. A/HRC/15/13, para. 98. Burada Türkiye kısaca, Kıbrıs devletini tanımadığını, konu hakkındaki müzakerelerin devam ettiğini belirtmektedir.

¹⁰² *Ibid*, 45.

¹⁰³ Resolution adopted by the Human Rights Council, Review of the work and functioning of the Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21, Annex 1, C, 6, 12 Nisan 2011.

¹⁰⁴ Calender of reviews for the second cycle, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/TRSession8.aspx>.

Türkiye'nin EPİ Mekanizması çerçevesinde ikinci döngü (tur) incelemesi için Ekim 2014'te hazırladığı Ulusal Rapor'a¹⁰⁵ bakıldığında, Türkiye'nin ilk döngüden bu yana attığı adımların, hukuki ve kurumsal çerçeve çizilerek, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve yapılan işbirliği aktararak, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında tematik başlıklar altında incelenerek aktarıldığı görülmektedir. Bu başlıklar, ayrımcılıkla mücadele, azınlıklar, din ve vicdan özgürlüğü ve farklı inanç gruplarıyla diyalog, ifade, basın ve internete erişim özgürlüğü, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, barışçıl toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, işkence ve kötü muamele yasağı, eğitim hakkı, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği, çocuk hakları ve çocuk adaleti, engelli hakları, mülteciler, sığınmacılar, uluslararası koruma ve insan ticaretiyle mücadele ve insan hakları eğitimi olarak sıralanmıştır.

Raporda Türkiye'nin çekincelerine ilişkin hiçbir ifade olmaması göze çarpmaktadır. Bu durum, EPİ sürecinde çekincelere ilişkin tavsiyelerin sürekli Türkiye önüne geleceğinin bir işareti. Türkiye'nin tavsiyeye konu olan çekincelerini kaldırıp kaldırmayacağına ilişkin herhangi bir bilginin yer almamasının yanı sıra, örneğin, azınlıklar bakımından kapsamın 'müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları' olduğunun belirtilmesi, MSHS m. 27 bakımından konan çekinceye ilişkin yapılan tavsiyelere uyulma niyetinin bulunmadığını göstermektedir.

D. EPİ süreci bakımından değerlendirme

Öncelikle, raporun konusunu oluşturan çekinceler bakımından yapılan tavsiyelerin hiçbirinin Türkiye tarafından kabul edilmediğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira, EPİ sistemi işbirliği temelli bir mekanizma olduğundan, bir sonraki döngüde yapılacak oturumlarda hesap verilebilirlik bakımından bu ayırım önemlidir.¹⁰⁶ Daha önce de ifade edildiği gibi, bir devletin kendisine sunulan tavsiyeyi kabul etmemesi, aynı tavsiyenin bir sonraki döngüde karşısına çıkmayacağı anlamına gelmez.

Bu doğrultuda, EPİ bakımından dikkat edilmesi gereken önemli birkaç nokta vurgulanmalıdır. EPİ sürecinin bir akran denetim mekanizmasını ortaya koyması, yapılan tavsiyelerin ciddiye alınmasına kesinlikle hanel getirmemelidir. Tavsiye veren devletin önerisinin, inceleme altındaki devletin ilgili çekinceyi kaldırmasını "göz önünde bulundurmasını" (*consider*) istemesi şeklinde ifade edilmesi¹⁰⁷, ilgili devletin tavsiyeyi uygulamamasına yol açarsa, mekanizmanın amacının ortadan kalkması tehlikesi doğar. Devlet önerilen değişikliği yapmayı göz önüne almasına karşın, bu göz önüne alınmanın somut

¹⁰⁵ EPİM Ulusal Raporu Gayriresmi Türkçe Tercüme için bkz. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/EPiM-Ulusal-Rapor-%20Gayriresmi-Turkce-tercume.pdf.

¹⁰⁶ Ancak bu, kabul edilmeyen tavsiyeler bakımından hiçbir sorumluluğun ortaya çıkmadığını, bu tavsiyelerin tekrar ele alınmayacağını göstermez. UPR-info tarafından hazırlanan diğer bir belgede kabul edilmeyen tavsiyelerin önemine değinilmektedir. Bkz. Universal Periodic Review, on the road to implementation, 5.3, sf. 64, http://www.upr-info.org/IMG/pdf/2012_on_the_road_to_implementation.pdf.

¹⁰⁷ Örneğin Brezilya ve Uruguay, bu katılımda bir dil kullanmayı tercih etmişlerdir.

uygulamada hiçbir karşılığı olmayabilir¹⁰⁸ ki bu durum ilgili devletin diğer devletler önündeki itibar ve güvenilirliğine zarar verecektir.

Kabul edilmeyen tavsiyeler bakımından vurgulanması gereken ümit verici bir gelişme ise, kabul edilmeyen tavsiyelerin de %15lik bir kısmının kısmen veya tamamen hayata geçirilmiş olmasıdır. Şu ana kadar toplam on dört devlet kabul etmedikleri tavsiyeleri uygulama yolunda adım atmıştır. Sayıca belirtmek gerekirse, tüm devletlere yapılan tavsiyelerden 50 tanesi kabul edilmemesine rağmen uygulanmıştır.¹⁰⁹ Bu uygulama oranı, UPR-info tarafından iki şekilde açıklanmıştır. Bir yandan devletler uluslararası arenada çok fazla eleştirilmekten kaçınmakta, diğer yandan, sivil toplum kuruluşları medya gibi yolları kullanarak ülke çapında kampanyalar başlatabilmekte, bu durum büyük polemiklere yol açabilmektedir.¹¹⁰ Kabul edilmeyen tavsiyelerin uygulanması, Türkiye'ye de örnek olmalıdır. Türkiye'nin verdiği taahhütlere uyması, ara dönem raporlarını sunması, yapılan tavsiyeleri değerlendirerek tavsiyelere karşı sergilediği duruşu gerekçelendiren açıklamalarda bulunması, EPI mekanizmasını ve devletlerin tavsiyelerini ciddiye aldığını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

---

¹⁰⁸ İngiltere'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü'ne koyduğu çekincenin (İngiltere'nin söylemiyle, yorum beyanının) kaldırılmasına ilişkin tavsiyeye verdiği cevap bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Bkz. Leanne Cochrane, Kathryn McNeilly, The United Kingdom, the United Nations Human Rights Council and the first cycle of the Universal Periodic Review, *The International Journal of Human Rights*, 17:1, 152-177, 2013, sf. 158, 161.

¹⁰⁹ Örnekler şu şekilde sıralanabilir: Çin-ölüm cezası; Kanada-yerli halklar; Çad-iltica talep edenler, mülteciler; Meksika-devlet görevlileri tarafından yapılan insan hakları ihlalleri; Romanya-göçmenler; Etiyopya-ulusal insan hakları kuruluşları; Arnavutluk-bedensel ceza. *Universal Periodic Review, on the road to implementation*, sf. 13.

¹¹⁰ *Id.*

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler Belgeleri

- Committee Against Torture, Concluding observations of the Committee against Torture, Turkey, 45th session, CAT/C/TUR/3, 4.11.2010
- Committee against Torture, Summary record of the first part (public) of the 959th meeting, CAT/C/SR. 959, 3.11.2010.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Summary record of the 3rd meeting, E/C.12/2011/SR.3, 3.05.2011.
- Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Turkey, 60th session, CRC/C/TUR/CO/2-3, 20.07.2012.
- Committee on the Rights of the Child, Summary record of the 1705th meeting, CRC/C/SR.1705, 14.11.2012.
- Compilation prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15(b) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, A/HRC/WG.6/8/TUR/2, Human Rights Council, Working Group on the Universal Periodic Review, Eighth session, Geneva, 3-14 Mayıs 2010.
- Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Turkey, CERD/C/TUR/CO/3, 74th Session, 24.03.2007.
- General Comment No. 23: The rights of minorities (Art. 27), CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 5, 04.08.1994. (İnsan Hakları Komitesi'nin 23 no.lu Genel Yorumu)
- General Comment No. 24: Issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant, CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 6, 11.04.1994 (İnsan Hakları Komitesi'nin 24 no.lu Genel Yorumu)
- General Guidelines for the preparation of information under the Universal Periodic Review, Human Rights Council Decision 6/102, Follow-up to Human Rights Council Resolution 5/1, 20th meeting, 27 Eylül 2007.
- Guide to Practice on Reservations to Treaties, Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, A/66/10, *Yearbook of the International Law Commission*, vol. II, Part Two, 2011.
- Human Rights Council, 5/1, Institution-building of the United Nations Human Rights Council, Annex, 18.06.2007
- Human Rights Committee, *Summary record of the 2927th meeting*, CCPR/C/SR.2927, 24.10.2012.
- Human Rights Committee, *Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session*, CCPR/C/TUR/CO/1, 13.11.2012.
- Human Rights Committee, Summary record (partial) of the 2929th meeting, CCPR/C/SR.2929, 25.10.2012.

- National report submitted in accordance with paragraph 15 (a) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, A/HRC/WG.6/8/TUR/1, Turkey, Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review, Geneva 3-14 Mayıs 2010.
- National report submitted in accordance with paragraph 15 (a) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, /HRC/WG.6/8/TUR/1/Corr.1, Turkey, Corrigendum, Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review, Geneva 3-14 Mayıs 2010.
- Report of the International Law Commission, A/66/10/Add.1, 26 April-3 June and 4 July-12 August, General Assembly Official Records, sixty-sixth session, supplement no. 10, 2011.
- Report of the International Law Commission, A/66/10/Add.1, 26 April-3 June and 4 July-12 August, General Assembly Official Records, sixty-sixth session, supplement no. 10, 2011.
- Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, A/HRC/15/13, Human Rights Council, Fifteenth session, Agenda item 6, UPR, General Assembly, 17.06.2010.
- Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, A/HRC/15/13/Add.1, 15. Oturum, 15.09.2010
- Resolution adopted by the Human Rights Council, Review of the work and functioning of the Human Rights Council, A/HRC/RES/16/21, Annex 1, C, 6, 12.04.2011.
- Summary prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (c) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1, A/HRC/WG.6/8/TUR/3, Turkey, Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review, Eighth session, 17 Şubat 2010.

İçtihatlar

- Belilos v. İsviçre*, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, 10328/83, 29.04.1988.
- G.E. v. Germany*, Communication No. 1789/2008, U.N. Doc. CCPR/C/104/D/1789/2008 (2012).
- Loizidou v. Türkiye* İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, 23.03.1995, 40/1993/435/514.
- Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, International Court of Justice, Advisory Opinion of 28.05.1951 (*Soykırım Sözleşmesine Çekinceler davası*)

Kitaplar ve diğer kaynaklar

- Bejar, Tatiana, A Practical Guide to the United Nations' Universal Periodic Review (UPR), Human Rights Project at the Urban Justice Center, Ejim Dike (ed.), Ocak 2010.

Cochrane, Leanne, McNeilly, Kathryn, The United Kingdom, the United Nations Human Rights Council and the first cycle of the Universal Periodic Review, *The International Journal of Human Rights*, 17:1, 152-177, 2013.

Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması Ulusal Raporu Gayri resmi Türkçe Tercümesi, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/EPiM-Ulusal-Rapor-%20Gayriresmi-Turkce-tercume.pdf.

Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri*, 2. Cilt: Uluslararası Sistemler, İstanbul 2011.

The Role of NGOs at the UPR, UPR-info, http://www.upr-info.org/IMG/pdf/timeline_ngo_participation_e.pdf.

Responses to Recommendations, Turkey, Review in the Working Group: 10.05.2010, Adoption in the Plenary: 22.09.2010, UPR-info.org, http://www.upr-info.org/IMG/pdf/Recommendations_to_Turkey_2010.pdf.

UNCHR, Universal Periodic Review, A Practical Guide for Civil Society, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Documents/PracticalGuideCivilSociety.pdf>.

Universal Periodic Review, on the road to implementation, 5.3, http://www.upr-info.org/IMG/pdf/2012_on_the_road_to_implementation.pdf.